

folkvett.

ORGAN FÖR VETENSKAP & FOLKBILDNING
NUMMER 3 2020

Raser och rasism

folkvett.

ORGAN FÖR VETENSKAP OCH FOLKBILDNING

Folkvett är organ för Föreningen Vetenskap och Folkbildning (VoF), som har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt.

Folkvett utkommer sedan 1983 med 4 nr/år. ISSN 0283-0795.

Adress: c/o Föreningshuset Sedab AB, Virkesvägen 26, 120 30 Stockholm.

E-post: folkvett@vof.se

Prenumeration: Ingår i medlemsavgiften till VoF, 250 kr/år. Prenumeration utan medlemskap: 250 kr/år.

Redaktörer: Sven Ove Hansson (ansvarig utgivare) 08 87 87 78, Pontus Böckman 0729 72 13 84, Aija Šadurskis 0709 62 86 03 och Linus Broström 0703 58 62 92. Redaktionen bistås av en redaktionskommitté, där VoF:s styrelse ingår.

Grafisk form: Elvy & Mikael Nyberg

Skriftliga bidrag till *Folkvett* – artiklar, debattinlägg, recensioner, notiser – är alltid välkomna. Angivande av litteraturreferenser uppmuntras, däremot uppmanas till försiktighet med noter. Alla bidrag granskas av redaktionen. Eftersom VoF drivs ideellt kan skribenter inte arvoderas. Om inget annat överenskommits kan publicerat material komma att läggas ut på internet. *Folkvett* indexeras i Artikelsök.

Manusstopp för nr 4/2020 är 31 november 2020.

Rasism och pseudovetenskap

Rasism är ett komplext fenomen som har många orsaker och djupa historiska rötter. Under vårens och sommarens oroligheter i USA har vi blivit smärtsamt påminda om hur lång väg som återstår innan vi har förpassat den till historiens skräphög. Men för att kunna göra det så måste vi studera och förstå vad rasism är och hur den fungerar.

I viss mån är det lätt att påstå att en rädsla och misstänksamhet mot andra grupper har haft evolutionära fördelar sedan urminnes tider. Att känna samhörighet och förtroende för människor som vi tycker mer liknar oss själva kan anses vara naturligt. Men även om det skulle ligga någonting i detta så är den rasism som vi ser idag en mycket nyare konstruktion. Och när den växte fram var det inte ursprungligen en fråga om biologi utan grupptill-

om ockupation och tvångsförflyttningar och andra kränkningar. Även om man argumenterar att det var mycket värre förr så finns rasism fortfarande kvar. Och man bör också komma ihåg att även gamla illgärningar har stort inflytande på människors situation idag. Vad gör vi för att komma till rätta med det? Försöker vi ens?

Det andra man bör ha i åtanke är att varje försök att rättfärdiga rasism vetenskapligt är dömt att misslyckas. Det beror på att varje indelning i raser blir godtycklig och motsägelsefull. När vi nu har teknik som gör det möjligt att studera vårt DNA, så finner vi att människoarten är väldigt homogen och inte kan delas in i tydligt avskiljbara grupper med avseende på genetik och nedärvda egenskaper. Fysiska attribut som hudfärg återspeglar inte gemensamma egenskaper i allmänhet. De traditionella "raserna" (vita, svarta etc.) representerar varken gemensamt ursprung eller gemensamma nedärvda egenskaper. Indelningen av människor i raser är därför inget annat än ren pseudovetenskap.

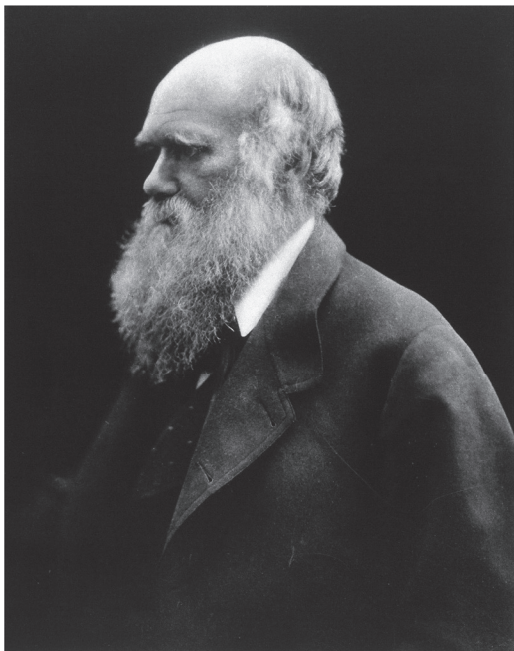
Indelningen av människor i raser är ett kulturellt betingat fenomen utan hållbar biologisk eller annan vetenskaplig grund. Den pseudovetenskap som används för att rättfärdiga rasindelning och rasism är särskilt angelägen att bekämpa. Vi har mycket kvar att göra, men som tur är så har vi ett bra vapen mot pseudovetenskap: riktig vetenskap. ✍

Det finns inga raser – ändå finns rasism

Sven Ove Hansson förklarar varför mänskliga "raser" biologiskt sett är ett ohållbart begrepp och varför vi ändå måste förhålla oss till rasförföljelse och rasdiskriminering.

RUBRIKENS PÅSTÅENDE kan nog förvåna många. Det talas dagligen om raser, och det brukar inte anses vara svårt att hänföra en person till den ena eller andra traditionella rasen. Hur kan man då påstå att raser inte finns?

Det beror förstås på vad man menar med begreppet ras. I de allra flesta sammanhang menas med en ras en grupp människor som har medfödda egenskaper gemensamt med varandra, i större utsträckning än med människor som tillhör andra raser. I allmänhet utgår man också från att människor som sägs tillhöra samma ras har anfäder

Charles Darwin (1809–1882)

gemensamma med varandra i större utsträckning än med dem som sägs tillhöra någon annan ras.

Om det finns raser är därför ytterst en empirisk fråga. Låt oss angripa den så som Darwin föreslog. I kapitel 7 i *Människans härledning och könsurvalet* (1871) hävdade han att frågan om människoraser ska behandlas på samma sätt som en biolog skulle behandla frågan om raser hos vilket djur som helst. Det är ett klokt råd. När vi följer det kan vi dra nytta av att biologin i dag har mycket skarpare redskap för sådana undersökningar än på Darwins tid. Vi

kan nämligen kartlägga skillnader i den genetiska koden mellan olika grupper av människor.

Biologiskt och evolutionärt är begreppet ras inte väldefinierat. I regel använder man det mer väldefinierade begreppet underart för att beteckna genetiskt avgränsbara grupper inom en art. Den fråga som bör ställas är därför om arten människa kan delas in i genetiska undergrupper på ungefär samma sätt som man delar in andra arter i underarter.

Schimpansen som exempel

För att illustrera hur genetiken används i detta sammanhang kan vi använda schimpansen, vår närmaste släkting i djurriket, som exempel. Innan det fanns möjlighet till DNA-analys, delade man i regel in schimpanserna (*Pan troglodytes*) i fem underarter (*P.t. verus*, *P.t. ellioti*, *P.t. troglodytes*, *P.t. schweinfurthii* och *P.t. marungensis*). Var och en av dessa grupper lever i ett eget geografiskt område. För tio år sedan gjorde en forskargrupp noggranna genetiska undersökningar av de fem grupperna. De konstaterade att två av dem (*P.t. verus* och *P.t. ellioti*) skiljer sig tillräckligt åt sinsemellan, och gentemot de andra grupperna, för att kunna räknas som två olika underarter. De tre andra grupperna är genetiskt alldeles för lika varandra för att skiljas åt på detta sätt, och kan därför sammanföras till en och samma underart.¹

I denna undersökning användes det gängse 25 %-kriteriet: För att man ska räkna två populationer som skilda underarter ska minst 25 % av den totala genetiska variationen skilja mellan de båda populationerna (i motsats till variation som skär tvärs över de båda grupperna). Detta är

ett standardkriterium i sådana undersökningar.

Forskning pågår fortfarande om schimpansens genetik (om vilken vi vet betydligt mindre än om vår egen), och det nyssnämnda resultatet behöver inte vara det sista ordet. Det är dock en bra illustration av hur man brukar resonera om indelning av en art i genetiska undergrupper.

Mänsklig variation

Man kan förstås tillämpa alldeles samma slags analys på arten människa. Det har visat sig att man då inte kommer ens i närheten av 25 %-kriteriet. I en undersökning där man jämförde fem traditionella mänskliga raser visade det sig att bara drygt 4 % av den genetiska variationen inom arten människa består i variation som skiljer mellan dessa grupper. Den överväldigande delen av variationen mellan människor är variation på individnivå, som skär tvärs över de traditionella människoraserna.² Detta har bekräftats i en lång rad andra undersökningar. Med andra ord: Om vi tillämpar samma kriterier för uppdelning av människor i

raser som tillämpas för uppdelning av andra arter i underarter, finns det helt enkelt inga raser.

Detta ska inte tolkas så att det helt skulle saknas gruppvis genetisk variation inom arten människa. Vad detta handlar om är dels att dessa skillnader är tämligen små, dels att deras mönster inte låter sig beskrivas genom indelning i tydligt avskiljbara grupper. I allmänhet har människor som bor på (eller härstammar från) närliggande platser mindre genetiska skillnader än människor på stort geografiskt avstånd. Men detta handlar inte om välvägränsade grupper, utan skillnaderna ökar tämligen kontinuerligt med avståndet. Detta är resultatet av att det genom historien har förekommit ett avsevärt genflöde mellan människor som levt på olika platser.

Nu kan ju någon tycka att man inte behöver följa Darwins råd och tillämpa samma kriterier på människor som på andra arter. Skulle man inte kunna kalla en grupp av människor med geografiskt närliggande ursprung en "ras" om de inbördes är mer genetiskt lika än människor på större avstånd, även om gruppskillnaderna är långt mindre än den gängse gränsen om 25 %?

Jovisst, det låter sig förstås göras. Problemet är dock att en sådan indelning med nödvändighet blir höggradigt godtycklig, eftersom det inte finns några tydliga biologiska kriterier att dra gränserna efter. I det långa historiska perspektivet – vilket är vad som gäller här – har vi människor inte isolerat oss i fortplantningsmässigt separata grupper i tillräcklig utsträckning för att sådana avgränsningar skulle uppkomma. Med andra ord går det inte att på biologisk grund dela in arten människa i raser. Detta är grunden för konstaterandet att det inte finns några människoraser.

Men vad är raser?

Men ändå talar man om raser. Vad är det då som avses? Jo, då talar man om grupper som har avgränsats av väsentligen andra skäl än biologiska, men som felaktigt uppfattas som biologiskt definierade grupper. Den sociala processen att konstruera sådana grupper brukar kallas rasifiering (på engelska: racialization).

Ett tydligt exempel på denna process är beskrivningen av judar som en ras. Judar är ju väsentligen en religiös och kulturell grupp, och de utgör inte någon homogen och tydligt avskiljbar grupp med avseende på genetik och nedärvda egenskaper.³ I detta fall har alltså en religiös grupp helt grundlöst blivit beskriven som en biologisk "ras", med ofattbart grym förföljelse som följd.

På senare år har begreppet "muslim" i en del länder i viss mån börjat användas på samma sätt som "jude", dvs tillhörigheten till en religiös grupp behandlas som om den vore en nedärvd egenskap. Personer vars föräldrar är muslimer blir inte sällan betraktade som muslimer, även om de inte själva praktiserar religionen. Detsamma gäller personer från länder där islam är den dominerande religionen, oavsett deras egen livsåskådning.⁴

Men hudfärgen då?

Men är det inte alldeles uppenbart att man kan dela in människor i olika raser efter deras hudfärg? Nej, inte om man med raser menar grupper som är inbördes genetiskt lika. För att förstå detta behöver vi veta litet om vad som gör att vi människor har olika hudfärg.

Hudfärgen är, på befolkningsnivå, en evolutionär anpassning till den ultraviolettera solstrålningens intensitet

där man bor. Mörk hudfärg skyddar mot UV-strålningens negativa effekter. I trakter med låg UV-intensitet är det skyddet mindre viktigt, medan ljus hudfärg är gynnsam eftersom den minskar risken för D-vitaminbrist. Våra tidiga ap-rika förfäder hade av allt att döma ljus hud, och skyddades mot UV-strålningen av sin kroppsbehåring. När de förlorade behåringen, fick de efterhand mörkare hud som en evolutionär anpassning till den starka UV-strålningen där de levde.⁵ Förfäderna till den nuvarande europeiska befolkningen hade från början mörk hud, och det verkar ha tagit ett bra tag innan den evolutionära anpassningen till europeiska förhållanden gav deras ättlingar lika ljus hud som våra dagars européer.⁶

Om en befolkning lever många generationer i trakter där dess ursprungliga hudfärg inte är optimal, ändras hudfärgen så småningom i en evolutionär process. Detta sker oberoende av andra genetiska förändringar, och har inträffat flera gånger i den mänskliga evolutionen, i olika grupper av människor vars hudfärg varit dåligt anpassad till UV-förhållandena där de bosatt sig.⁷ Att människor har samma hudfärg är därför inget tecken på att de är genetiskt lika i övrigt. Ett tydligt exempel på detta kan vi få genom att jämföra européer, afrikaner från området nära ekvatorn, och melanesisier. De två sistnämnda grupperna har mörk hudfärg. Ändå är de genetiskt tämligen olika (inom

Förfäderna till den nuvarande europeiska befolkningen hade från början mörk hud.

ramen för de små genetiska skillnaderna hos arten människa). De flesta afrikaner har större genetisk likhet med européer än vad de har med melanesier.⁸

Det är förstås "lätt" att dela in människor efter deras hudfärg; den syns ju tydligt. Men föreställningen att denna indelning avslöjar gemensamt ursprung, eller allmän genetisk likhet, är alltså en vanföreställning. Det är ungefär som att dela in människor efter hur hudveckan i deras handflator ser ut. Visst, det låter sig enkelt göras, men det säger inte mycket om genetik, dvs om nedärvda egenskaper i allmänhet.

Slavhandelns inflytande

Uppfattningen om mörkhyade som en särskild, lägre, ras är inte något uråldrigt tankegods. Den verkar inte ha funnits under antiken. Julianus som var romersk kejsare år 361-363, ansåg till exempel att afrikaner var civiliserade och intelligenta, medan anglosaxarna var grymma barbarer.⁹ Romarna och grekerna var förvisso inte obenägna att fördöma hela folkgrupper, men föreställningen att hudfärgen skulle avgöra människors egenskaper eller värde fanns inte hos dem.¹⁰ Situationen var likartad under medeltiden. Föreställningen om en enhetlig, lägre stående, svart ras slog igenom i samband med den europeiska slavhandeln som började på 1500-talet och tog fart på 1600-talet. För slavhandlarna var denna uppfattning om Afrikas befolkning mycket tjänlig som legitimering av deras egen hantering. Försöken att ge en "vetenskaplig" grund för den vita rasens påstådda överhöghet tog dock fart först på 1800-talet.¹¹

Även den närmre avgränsningen av den svarta "rasen" påverkades av slaveriets behov. I USA räknas en per-

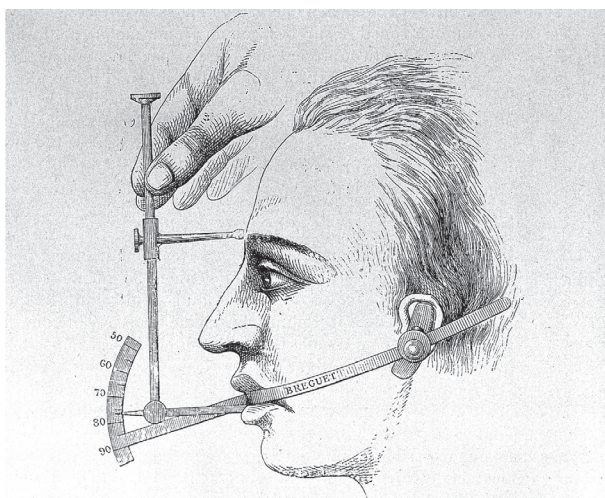

Fig. 169. — Goniomètre facial médian, destiné à prendre l'angle facial de Cuvier sur le vivant (Modification du goniomètre facial médian de Broca).

son som har både vitt och svart påbrå traditionellt som svart, även om hans eller hennes andel av svarta anfäder är mycket låg. Detta kallas "the one-drop rule". I många andra länder ser man annorlunda på detta. Många som i USA räknas som svarta räknas t ex i Brasilien som vita.

Bakgrunden till denna amerikanska praxis är att lagstiftning och praxis i slavstaterna anpassades till slavägarnas behov. Slavägarna bedrev systematiska våldtäkter på svarta kvinnor som de "ägte". Omfattningen av dessa övergrepp var mycket stor, och de har satt tydliga spår i DNA hos dagens afroamerikaner.¹² Våldtäktsmännen ville att de barn som avlades genom dessa övergrepp skulle bli deras slavar (i stället för att uppfostras som deras egna barn). Detta möjliggjordes genom regeln att barn mellan

en "helt" vit person och en person med afrikanskt påbrå alltid skulle räknas som svart.

Ett ohållbart begrepp

Rasbegreppets ursprung och tidigare användning har ofrånkomligen betydelse för hur vi bör se på dess användning idag. Idén om en judisk "ras" var en ren konstruktion som användes för att motivera förföljelsen av en religiös och kulturell grupp med grundlösa påståenden om biologisk undermålighet. Begreppet om en enhetlig svart "ras" konstruerades för att legitimera slavhandeln, och dess närmare utformning anpassades för att kunna legitimera slavägarnas övergrepp. Den idag gängse indelningen av mänskligheten i "raser" är alltså inte bara biologiskt ohållbar, utan dessutom från början konstruerad för att främja övergrepp och förföljelser.

Naturligtvis måste vi tala om de sociala gruppindelningar som kallas "raser", inte minst i diskussioner om rasförföljelse och rasdiskriminering. Men detta kan och måste göras utan att man godkänner den felaktiga föreställningen att rasbegreppet beskriver biologiska skillnader mellan människor.

Sven Ove Hansson

Noter

1. Alan R. Templeton (2013) "Biological races in humans", *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 44(3): 262-271.
2. Templeton 2013.
3. Templeton 2013. Detta konstaterades redan av år 1945 av Ashley Montagu i klassikern *Man's most dangerous myth. The fallacy of race*. Andra upplagan. Columbia University Press 1945, ss 218-235.
4. Neil Gotanda (2011) "The racialization of Islam in American law", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 637(1): 184-195.
5. Nina G. Jablonski och George Chaplin (2000) "The evolution of human skin coloration", *Journal of Human Evolution* 39:57-106.
6. Inigo Olalde m. fl. (2014) "Derived immune and ancestral pigmentation alleles in a 7,000-year-old Mesolithic European", *Nature* 507(7491): 225-228.
7. Jablonski och Chaplin 2000.
8. Templeton 2013.
9. Joseph L. Graves (2005) *The emperor's new clothes: Biological theories of race at the millennium*. Rutgers University Press, s. 20.
10. Frank M Snowden (1983) *Before Color Prejudice: The Ancient View of Blacks*. Harvard University Press.
11. Montagu 1945, ss. 10-11 och 19-21. Charles Hirschman (2004) "The Origins and Demise of the Concept of Race", *Population and Development Review* 30(3): 385-415.
12. S.J. Micheletti m.fl. (2020) "Genetic Consequences of the Transatlantic Slave Trade in the Americas", *The American Journal of Human Genetics* 107:1-13.

Rasismens idéhistoria från antisemitism till slaveri

Hur utvecklades den medeltida världens uppdelning i kristna versus judar, muslimer och "hedningar" till en uppdelning i förment mervärdiga respektive mindervärdiga "raser"? **Xzenu Cronström Beskow** ger en kortfattad överblick.

I DET MEDELTIDA EUROPA var det självklart att orättvist och fördomsfullt dela in människor i bättre och sämre. Uppdelningar utifrån samhällsklass, kön och religion. Däremot var det ännu inte etablerat att på motsvarande sätt dela in människor utifrån hudfärg. Det fanns ännu inte någon utbredd idé om olika raser. När rasismen väl

uppstod så handlade det inte om att införa några nya uppdelningar, utan enbart om att hitta nya sätt att rättfärdiga de uppdelningar man redan använde. Från och med sekelskiftet mellan 1400-talet och 1500-talet började i Spanien ett redan befintligt hat mot judar gradvis byta förevändning från en idé om judisk tro till en idé om judiskt blod.

Antisemitismens gryning

I Romarriket fanns många olika folkgrupper och många olika religioner. Däribland den judiska folkgruppen med sin judiska religion. Inom denna judiska religion fanns, precis som inom alla andra religioner, många olika inriktningar. Några av de inriktningar som uppstod under den nuvarande tideräkningens första sekler skulle i efterhand komma att räknas som den tidiga kristendomen. Efter hand blev det allt mer självklart att se judendom och kristendom som separata religioner, men detta var en gradvis process. På 300-talet började kejsarmakten närma sig kristendomen, och i samband med detta sammanställdes det urval av texter som skulle bli den nya religionens Nya Testament. Något sekel senare sammanställdes judendomens Talmud.

Efter att kristendomen år 380 blev romarrikets statsreligion uppstod en social och politisk uppdelning mellan å ena sidan kristna och å andra sidan "hedningar", det vill säga de som trodde på andra gudar än Gud. Här intog judarna en mellanställning, i och med att de trodde på Gud men inte på Jesus. Efter hand började först det kristna romerska imperiet och därefter de kristna stater som tog vid efter imperiets fall rikta allt mer förföljelse såväl mot judar och mot hedningar som mot de kristna som ansågs

Gatumosaik i Jerusalem som visar symboler för Israels 12 stammar.

vara kättare. Under medeltiden utvecklades hatet mot judar efter hand till det som idag kallas för antisemitism.

Granadas fall och det judiska blodets uppkomst

År 1492 fullföljde de båda kristna länderna Aragonien (under kung Ferdinand) och Kastilien (under drottning Isabella) sin gemensamma erövring av den muslimska nationen Granada. Därmed hade det land som höll på att enas till att bli Spanien fått sin huvudsakliga form. Den kristna nationen krävde sträng katolsk rättroghet av sina undersåtar. "Den heliga inkvisitionstribunalen" ("*Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición*"), i efterhand mer allmänt känd som "Spanska Inkvisitionen" grundades redan 1478. I skarp kontrast mot detta var Granada, i likhet med många muslimska länder i medeltidens Nordafrika och

Mellanöstern, ett land med en förhållandevis hög nivå av religionsfrihet. Bland annat hade Granada en väletablerad judisk minoritet. Efter erövringen följde förföljelser och runt sekelskiftet började man med tvångskonverteringar: För att få bo kvar i Spanien blev det obligatoriskt att konvertera till den katolska kyrkans kristendom. Samtidigt så fanns det många som ville bo kvar men inte ville konvertera. Sålunda blev det inte helt ovanligt att ge läpparnas be-kännelse till kristendomen, men att ändå i hemlighet utö-va sin judiska tro. Detta ledde i sin tur till att förföljelser-na inte bara drabbade judar, utan även drabbade personer som var av judisk härkomst och som därför misstänktes för att i hemlighet fortfarande vara judar. Detta innebar en situation som många kristna upplevde som obekväm. Det var en sak att rikta religiösa förföljelser mot personer som inte var kristna, men något helt annat att förfölja kristna utifrån lösa antaganden om att de kulle kunna tänkas utö-va en annan religion i hemlighet. Ändå behövdes fortsatt förföljelse, för utan förföljelse av falska konvertiter hade det inte gått att upprätthålla det påtvingade kristnandet av landet. Och de handlingar som begås av överheten, eller begås med överhetens goda minne, måste också rättfär-digas. Sålunda började samhällets diskurs om judar, alltså hur man talade och tänkte om judar, gradvis ändras. Den redan etablerade idén om judisk tro kompletterades grad-vis med att en idé om judiskt blod började räknas obe-roende av religionstillhörighet. Med andra ord hade den redan etablerade antisemitismen glidit över från att enbart vara en form av religism till att även bli en form av rasism. Mer om denna process finns att läsa i boken "Racism. A short history" av George M. Fredrickson.

Antisemitism som både religism och rasism

Såväl antisemitism som rasism och religism ingår i ett större system av problem, vilket ibland kallas för rasism och ibland kallas för kategorism. Om vi ser rasism (i smal bemärkelse av ordet) som en del av rasism (i bred bemärkelse av ordet) så beror detta på att vi använder både en bred definition och en smal definition samtidigt. Detta blir lätt förvirrande, varför jag föredrar att kalla det övergripande systemet för kategorism. Med kategorism avses fördomar, bigotteri och diskriminering baserat på en kategorisering av människor. Denna kategorism har övergripande inriktningar såsom rasism och religism, vilka i sin tur har mer specifika inriktningar såsom antisemitism och antiromanism. Rasism (i den smala bemärkelsen) är alltså kategorism baserat på en uppdelning utifrån föreställningar om olika raser eller hudfärger eller etniska bakgrunder, medan antisemitism och antiromanism är kategorism mot judar respektive mot romer. (Sistnämnda folkgrupp är även känd som "zigenare".) Religism är kategorism baserat på en uppdelning utifrån föreställningar om olika religioner. Medan antiromanism endast är en form av rasism så är antisemitism både en form av rasism och en form av religism: En fördomsfull trosföreställning om judar eller ett diskriminerande beteende mot judar kan basera sig på en idé om ras eller på en idé om religionstillhörighet eller på en blandning av båda. Observera att både rasism och religism kan bedrivas såväl utifrån en religiös världsbild som utifrån en sekulär dito. De spanjorer som under början av 1500-talet började tala om "judiskt blod" snarare än om "judisk tro" ägnade sig därmed åt rasism, men det var fortfarande en religiöst motiverad rasism: En tanke om synder

Demma bild får en ny innebörd om man är bekant med antisemitiska konspirationsteorier.

och skuld som går i arv från generation till generation, snarare än någon tanke om biologi.

Utöver de arketypiska uttrycken fördomar, bigotteri och diskriminering tar sig kategorism också mer specifika uttryck. Ett av dessa är demonisering, att betrakta de utpekade som om de vore demoner eller motsvarande symboler för ondska. Inom just antisemitismen så har denna demonisering ofta varit bokstavlig: Medan religistiska

antisemiter kan föreställa sig att judar dyrkar demoner så kan rasistiska antisemiter föreställa sig att judar härstammar från demoner. Eller härstammar från rymdödlor, för den delen. Avslutningsvis så rör sig alla former av kategorism både på individnivå och på samhällsnivå. En viss rasistisk fördom eller ett visst rasistiskt sätt att diskriminera kan vara mer eller mindre utbrett i ett visst samhälle, och kan vara mer eller mindre socialt accepterat i detta samhälle. Mer om kategorism finns att läsa i min folkvett-artikel "Kategorier och verklighet" (Folkvett 3/2015) eller i min masteruppsats "Categorization of Human Beings versus the Universality of Human Rights".

När antisemitism är vanligt i ett samhälle, då riskerar du som jude att ofta drabbas av antisemitism från många olika håll, vilket tenderar att vara betydligt mer påfrestande än att bara drabbas från någon enda enskilda person. När antisemitism har utbredd acceptans i ett samhälle så är det större risk att omgivningen ser det som acceptabelt när du blir utsatt för antisemitiska påhopp eller dylikt, vilket gör dessa farligare. Motsvarande gäller även för alla andra inriktningar av kategorism. Detta med att beteendena respektive acceptansen är utbredda på samhällsnivå (till exempel i ett visst land eller i en viss subkultur) är två exempel på det som ibland kallas för "strukturell rasism" eller motsvarande. Ett tredje exempel är när fördomarna och diskrimineringen är så djupt rotade i kulturen att de har blivit tradition.

Luthers enbart religistiska antisemitism

Genom förföljelserna i Granada hade man sått fröet till den moderna rasismen, men detta innebar absolut inte att

Martin Luther, antisemit.

rasismen var redo att ta över från religismen. De europeiska samhällena fortsatte att vara djupt antisemitiska, och denna antisemitism fortsatte att i första hand vara en fråga om religiös tro. Hatet mot judar baserade sig fortfarande primärt på idéer om judisk tro, medan den nya idén om judiskt blod mest var en parentes i sammanhanget. Till exempel så är Martin Luthers djupt antisemitiska bok "Om Judarna Och Deras Lögner" från 1543 renodlat religistisk, utan tillstymmelse till rasism-i-ordets-smalare-bemärkelse: Samtidigt som Luther visar upp ett djupt hat mot judar, och förespråkar en politik som utgör en prototyp till mycket av det som den nazistiska regimen kom att införa fyra sekler senare, så finns det i Luthers skrift inte någon idé om någon judisk ras – tvärtom välkomnar Luther judarna att konvertera till hans egen nya rena sanna version av kristendomen, och hans hat mot de personer som fortfarande ser sig som judar handlar just om att dessa personer ännu inte har konverterat till den protestantiska kristendomen. En avgörande skillnad mellan Luthers förslag och tredje rikets första vågor av judeförföljelser är just att tredje riket förföljde personer av judisk härkomst helt oavsett om dessa personer hyste någon religiös tro eller inte.

Afrikas tidiga kristendom och tidiga slavhandel

Samtidigt som mainstreamkulturerna i medeltidens kristna Europa odlade ett djupt förakt mot så kallade "hedningar" så fanns där ännu inte någon föreställning om att det skulle finnas någon koppling mellan tro och hudfärg. Tvärtom ansåg man sig veta att många afrikaner var kristna, och det fanns gott om myter om prästkonungen Jo-

hannes och hans mäktiga kristna rike i Afrika. Man var också väl medvetna om att den tidiga kristendomen hade utvecklats i medelhavsregionen inklusive Nordafrika, och att kyrkofäder som helgonet Augustinus kom från Nordafrika.

I Afrika fanns redan under antiken en utbredd slavhandel som fortsatte blomstra under medeltiden. Denna slavhandel hade vid denna tid inte särskild koppling till Europa. Istället var den i första hand en intern angelägenhet inom Afrika, och i andra hand en fråga om internationell handel mellan afrikanska och arabiska länder. Observera att kategorier som "afrikan" inte var utbredda i den antika eller medeltida världen. I den mån vi talar om "medeltida afrikaner" så bör vi sålunda komma ihåg att vi inte pratar om "forntida personer som av sig själva och/eller av sin omvärld sågs som afrikaner", utan istället pratar om "forntida personer som vi nutida västerlänningar retroaktivt ser som afrikaner". I

Afrika fanns många olika folkgrupper och samhällen. Att ta eller sälja personer ur sin egen folkgrupp som slavar förekom knappast, utan slaveriet var i regel något som olika afrikanska folkgrupper gjorde mot varandra. Observera även att förekomsten

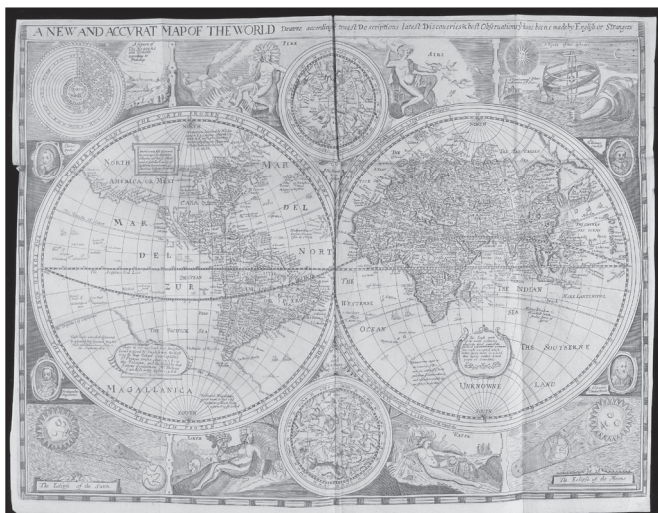
**I den mån vi talar
och "medeltida
afrikaner" så bör vi
sålunda komma ihåg
att vi inte pratar om
"forntida personer
som av sig själva
och/eller av sin
omvärld sågs som
afrikaner".**

av slavhandel under antiken och medeltiden absolut inte är något unikt för Afrika. Däremot skulle just den västafrikanska slavhandeln efter medeltidens slut komma att bli en av de tre hörnpelarna i triangelhandeln.

Kolonialismens början och triangelhandeln

Erövringen av Granada var inte den enda stora händelsen för kungaparet Ferdinands och Isabellas Spanien år 1492. Samma år etablerade spanska trupper under sjöfararen Christofer Columbus den första sjövägen mellan Europa och Karibien. Vilket också blev det första steget till att återetablera den kontakt med det amerikanska fastlandet som nordiska vikingar hade haft flera århundraden tidigare. De befolkningar som spanjorerna mötte i Karibien och sedermera i Amerika låg långt efter européerna i utvecklingen av teknologi och immunförsvar. Europeiska vapen och sjukdomar gick fram som skördetröskor, samtidigt som den spanska regimen och dess soldater redan var inriktade på erövringskrig med framtvingande av total underkastelse både socioekonomiskt och religiöst. Columbus regim blev fruktansvärt brutal, och så även de regimer som kom efter honom. Våld, svält, sjukdomar och slaveri. Lokalbefolkningen dog som flugor. Sålunda uppstod under 1500-talet den lukrativa triangelhandeln, vilken sedan fortsatte att blomstra under och bortom 1600-talet. Från marknaderna i Europa såldes tyger, vapen, verktyg, alkohol med mera till marknaderna i Afrika. Vilka i sin tur sålde slavar till marknaderna i det koloniserade Karibien och Amerika. Vilka i sin tur sålde råvaror som bomull och socker till marknaderna i Europa.

Att använda "hedningar" som slavarbetare var inte nå-

got nytt för spanjorerna. Redan 1452 hade påven Nicholas den fjärde utfärdat ett heligt dekret som gav spanjorernas grannland Portugal rätt att tillfångata hedningar och muslimer för att döma dessa till livstids straffarbete, och under 1400-talets andra hälft köpte portugisiska plantager in en del slavar från marknader i Afrika. Att slaveri skulle vara helt i sin ordning var även lätt att rättfärdiga både utifrån Gamla Testamentet och utifrån Nya Testamentet: Noak straffade sin son Ham med att förbanna Hams son till evig tjänstgöring (Första Mosebok 9:18-27), och Paulus rådde slaverna att tjäna sina ägare helhjärtat precis som de tjänar Jesus (Efesierbrevet 4:5-7). Vid triangelhandelns början var det dock enbart frågan om slaveri på livstid. Så hur skulle man göra för att behålla även slavernas ättlingar som slavar, när dessa nu växte upp som kristna? Jo, man

fick helt enkelt övergå från att prata om hednisk tro till att istället prata om hedniskt blod. Grunden till detta var redan lagd, tack vare den tidigare glidningen från en diskurs om judisk tro till en diskurs om judiskt blod. Även här kom berättelsen om Noak och Ham väl till pass. Denna tolkade slaveriförespråkare som att Noak hade förbannat inte bara Hams son personligen, utan även alla Hams ättlingar för all framtid. Utifrån detta bestämde man sig helt enkelt för att Ham skulle ha varit svart, och att alla svarta sålunda skulle vara ättlingar till Ham – dömda av Gud till evigt slaveri.

Mer om dessa processer finns att läsa i böcker som "Slaveri från forntiden till Renässansen" av Dick Harrison och "The Great Stain: Witnessing American Slavery" av Noel Rae.

Synen på svarta i kolonierna och i Europa

En enorm skillnad mellan å ena sidan slaveriet i Afrika och å andra sidan slaveriet i Europa och kolonierna var att i Afrika var både slavar och slavägarna svarta. Så även de fria människor som inte ägde slavar. I Europa och dess kolonier blev det istället dels så att slavar (i allmänhet eller uteslutande) var svarta, och dels så att svarta (i allmänhet eller uteslutande) var slavar. Svart blev sett som lika med slav. Denna situation bidrog till att forma allmänhetens syn på svarta.

Människor tenderar att acceptera den verklighet de ser: Dels acceptera att det de själva ser skulle vara representativt för helheten och dels acceptera att det de ser skulle vara okej. Detta båda former av acceptans kallas ibland för representationsbias respektive för "Just World Fallacy".

"Slavar skär sockerrören", William Clark, 1823

Att de flesta svarta i världen inte är slavar var inte något som européer i allmänhet fick se, och som de därmed inte heller fick med i sin världsbild: De enda svarta de träffade var de som var slavar. Att se slavar som jämlikar i moralisk bemärkelse skulle innebära ett uppror mot den verklighet man upplevde, även förutom att det skulle innebära ett uppror mot vad som fastslagits både av de världsliga myndigheterna och av de religiösa myndigheterna. Dessa mekanismer räckte långt för att 1600-talets vita skulle ha lätt att acceptera idén att svarta skulle vara dels sämre än vita och dels dömda av Gud till evigt slaveri. Därtill kommer att varje människa agerar utifrån de omständigheter som hen befinner sig i, samtidigt som omgivningen tenderar att se människans handlingar i sig snarare än dessa handlingars omständigheter. Detta gäller såväl slavar som makthavare.

Att vara slav innebär att bli hållen i fångenskap och att bli utnyttjad som oavlönad arbetskraft. Detta är inte några omständigheter som uppmuntrar en människa att bete sig flitigare eller mer pålitligt än vad som är nödvändigt, och det ger inte heller särskilt goda förutsättningar för att kulturen sitt intellekt till exempel genom att skaffa sig högre utbildning. Att bli betraktad som smart kan dessutom bli farligt, samtidigt som det på olika sätt kan löna sig att spela dum: Det kan till exempel bli mycket lättare att komma undan med sarkasm och passiv aggressivitet om omgivningen tolkar ens beteende som att man inte begriper bättre¹. Dessa mekanismer bidrar till att en person som betraktar slavar lätt kan få för sig att slavar skulle vara lata, opålitliga och dumma. Just dessa stereotyper började mycket riktigt blomstra angående slavar, och därmed angående svarta.

Att vara makthavare innebär att ha mycket att förlora. Detta inte minst i samhällen präglade av politiskt förtryck och av enorma klassklyftor. Samhällen som 1500-talets, 1600-talets och 1700-talets europeiska kungadömen och dessa kungadömens kolonier. Folket i allmänhet hade mycket starka skäl att revoltera, vilket också under 1700-talets andra halva också skedde först i nordamerikanska kolonier och därefter i Frankrike. Grovt tillyxat kan vi sålunda tala om tre kategorier: För det första makthavarna, vilka i allmänhet var vita. För det andra den förtryckta vanliga befolkningen, vilka i allmänhet även de var vita. Samt för det tredje de förtryckta slavarerna, vilka i allmänhet var svarta. I en sådan dynamik kunde det vara mycket användbart för makthavarna att hos den vita förtryckta befolkningen odla hat och förakt mot de svarta:

Att använda dessa fattiga utsatta vita rasister som nyttiga idioter för att hjälpa till med att hålla slaverna i schack, samtidigt som man kunde använda slavernas arbetskraft till att hålla de fattiga frias löner nere. På köpet motverkade man därigenom att slaverna och de fattiga skulle enas mot överheten. Söndra och härska. I ett samhälle med dessa förutsättningar var det allt annat än förvånande att rasismen spred sig som en löpeld.

Från teologi till biologi på 1700-talet och framåt

Vid 1700-talets början torde det i många européers ögon ha varit självklart att se svarta, vita och röda som olika sorters människor. Detta sågs då som självklar kunskap, allmänt accepterad av förfäderna i generation efter generation. Att se vita som kristna i samklang med Gud, att se svarta som eviga slavar, samt se röda som vilda hedningar som ännu inte blivit civiliserade. Däremot var inte

alla överens om att det nödvändigtvis skulle vara dåligt att vara vilde. Tvärtom hade flera upplysningsfilosofer idéer om "den ädle vilden", idéer där Amerikas urbefolkning romantiserades. Observera att koloniseringen vid denna tid fortfarande i första hand gällde Amerika, medan den stora vågen av europeisk kolonialism i Afrika inte hade hänt ännu. Sistnämnda kom istället igång först i slutet av 1800-talet.

Under upplysningstiden gjordes stora framsteg inom vad som skulle komma att växa till att bli vetenskap. Personer som Isaac Newton och Carl von Linné gjorde enorma insatser för att skapa det som skulle komma att bli den moderna vetenskapen, men själva var de barn av sin tid. Banbrytande som de var för sin tid så gjorde de ändå mycket som århundraden senare inte längre skulle hålla måttet. Deras verksamhet bör ses som protovetenskap rakt av, alternativt som en blandning av protovetenskap och riktig vetenskap.

Genom framväxten av ämnet biologi blev det självklart att klassificera livsformer och att studera dem empiriskt. Redan Linné inkluderade människan i detta system, och med Darwins insatser ett sekel senare stod det klart att människan var ett framevolverat djur bland andra. Att börja se människan som ett djur bland andra tvingade rasismen att steg för steg retirera från teologins lustgårdar där varje kritik kan avfärdas som blasfemi. Istället blev rasismens förespråkare tvungna att intala sig (eller låtsas) att deras hudfärgshierarkier skulle vara empiriskt giltiga som naturvetenskapliga fakta. Detta var en strid som rasismen på sikt inte kunde vinna. I takt med vetenskapens framsteg förbjöds slaveri, först i Europa och därefter i kolonierna.

Amerikanska inbördeskriget började två år efter att Charles Darwin publicerade sin bok "Om arternas uppkomst".

På 1700-talet kunde det te sig självklart att utgå från de trosföreställningar om raser som samhället redan var impregnerade med. Men genom vetenskapens intåg förvandlades trosföreställningar från att utgöra helig tro till att istället utgöra hypoteser. Medan en helig tro inte får ifrågasättas så är en hypotes fritt fram för vem som helst att försöka motbevisa. Att i brist på bättre källor och forskning tro på det som man lärt sig under sin uppväxt, det är att handla i god tro. Så länge som man är villig att omvärdera så är det en förförståelse snarare än en fördom, om än en förförståelse som senare ska visa sig vara felaktig. Men den som har skäl att veta bättre bör hålla sig borta från fördomar, och den som trots överväldigande bevis klamrar sig fast vid sina fördomar om medmänniskor är inte bara fördomsfull utan även bigott. Sålunda: Övergången från religiös världsbild till vetenskaplig världsbild fick inte rasismen att som genom ett trollslag omedelbart försvinna, men däremot så ryckte vetenskapen bort marken under fötterna på rasismen. Det blev nu möjligt att med sakargument börja dekonstruera och motbevisa den. Gradvis övergick samhällena dels från att vara byggda på religion till att istället vara byggda på vetenskap och dels från att premiera rasism och annan kategorism till att istället röra sig mot att börja premiera mänskliga rättigheter med alla människors lika rättigheter och värde/värdighet. Rasismens förluster på punkt efter punkt inom vetenskapen utgör många intressanta frågor för många andra artiklar. Till exempel två artiklar om frenologi som redan finns publicerade här i Folkvett. Dels "Kvinnan som

avslöjade skullmätarna” i Folkvett 2/2018, och dels ”Från protovetenskap till pseudovetenskap: Frenologi på 1700- och 1900-talet” i Folkvett 3/2018.

Referenser

- Cronström Beskow, X. (2015). *Categorization of Human Beings versus the Universality of Human Rights*. Masteuppsats vid Göteborgs Universitet. Tillgänglig online via <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/36798> eller <http://hdl.handle.net/2077/36798>.
- Cronström Beskow, X. (2015). Kategorier och verklighet. *Folkvett 3/2015*.
- Cronström Beskow, X. (2018). Från protovetenskap till pseudovetenskap: Frenologi på 1700- och 1900-talet. *Folkvett 3/2018*. Tillgänglig online via https://www.vof.se/wp-content/uploads/2018/09/Fran_protovetenskap_2018_3.pdf.
- Fredrickson, G. M. (2002) *Racism. A short history*.
- Hansson, S. O. (2018). Kvinnan som avslöjade skullmätarna. *Folkvett 2/2018*. Tillgänglig online via <https://www.vof.se/wp-content/uploads/2018/07/Skallmatarna.pdf>.
- Harrison, D. (2006). *Slaveri från forntiden till Renässansen*.
- Harrison, D. (2007). *Slaveri 1500 till 1800*.
- Luther, M. (1543) *Om Judarna Och Deras Lögner*. Finns tillgänglig som PDF, t.ex. via https://www.prchiz.pl/storage/app/media/pliki/Luther_On_Jews.pdf.
- Rae, N. (2018). *The Great Stain: Witnessing American Slavery*. Utdrag finns tillgängligt online via <https://time.com/5171819/christianity-slavery-book-excerpt/>.

Noter

1. För ett humoristiskt exempel på denna princip, se fångvaktarscenen i ”Life of Brian”: <https://www.youtube.com/watch?v=6Bv0SovOLwM&t=3m05s>

Sagan om det magiska plåstret mot öronsus

Mats Reimer berättar historien om ett "botemedel" mot tinnitus som aldrig borde nått marknaden, och hur svårt det kan vara att få stopp på pseudovetenskapliga produkter.

I VÅR DAGSTIDNING GÖTEBORGS-POSTEN såg jag år 2012 en annons där en privat öronläkare sökte försökspersoner till en behandlingsstudie med medicinska plåster mot tinnitus. Eftersom jag inte var bekant med att det fanns någon verksam behandling av äkta tinnitus (med samtidig hörselnedsättning) ville jag veta mer om detta forskningsprojekt. Jag har själv tinnitus, efter att ha misshandlat mina öron med gevärsskytte och rockmusik.

Efter att ha tagit reda på principerna bakom plåstret Antinitus från Akloma AB¹ avstod jag från att anmäla

mig som försöksperson. Det verkade vara rena rama pseudovetenskapen och jag förvånades över att den regionala etikprövningsnämnden släppt igenom ett projekt där den bakomliggande teorin är helt orimlig. Det är att slösa med patienters tid och väcka fåfänga förhoppningar om bättring (utöver placeboeffekten).

Plåstret innehöll inget läkemedel. I studiens patientinformation beskrevs verkan mycket kortfattat. "Plåstrets struktur bryter ljusvågor vilket i sin tur kan påverka hörselsystemet ... Plåstret ska appliceras på ren och torr hud bakom ditt vänstra öra och bytas en gång per dygn ... Tinnitus kan öka i början av behandlingen, men kommer att avta efter några dagar." Men hur var det ljusbrytande plåstret egentligen tänkt att fungera?

Eftersom etikprövningsnämnden först vägrade lämna ut forskningsplanen till mig fick jag gå till patentansökan för att få mer kött på benen. Det visade sig att uppfinnaren Benny Johansson hade jag hört om tidigare då han intresserat sig för "virvlat vatten" som sades ha minskat behovet av klorering i simhallarna i Herrljunga och Örkelljunga. I en artikel i Dagens Industri (författad av Susanna Ehdin, Årets förvillare 2000)² kommenterade Benny Johansson att "Detta beror troligen på att virvlingen åstadkommer energiförändringar i det lösta syret i vattnet, vilket i sin tur påverkar vattenmolekylerna."

Johansson hade i företaget Akloma AB utvecklat sina teorier om att viss typ av ljus påverkar strukturen av vatten vilket kan ha olika gynnsamma egenskaper. Enligt en artikel i Metro 2007³ hävdade Benny Johansson att hans ljusbehandling kunde trefaldiga hållbarheten av mjölk, men Arla verkar inte ha nappat på idén.

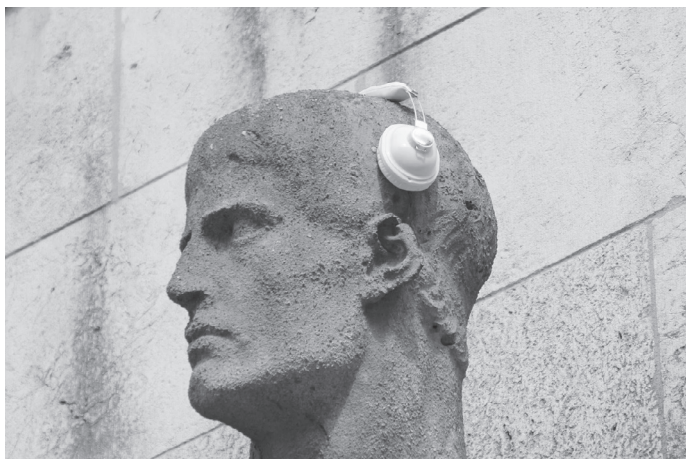
Via Google kom jag åt två av Johanssons patentansökningar som handlade dels allmänt om produktion av "synchronized water"⁴, dels specifikt om tinnitusplåstret⁵ som bygger på samma principer. I synkroniserat vatten är alla molekyler arrangerade på samma sätt i en stabil homogen mikrostruktur vilket förändrar vattnets egenskaper så att det bland annat får en fryspunkt på minus 8 grader. För att skapa detta synkroniserade vatten belyser man vattnet med ljus som har passerat genom en topografisk geometrisk matrix som baseras på klassisk geometri som skapas via interferens av stående vågor med fraktala egenskaper. (Jag lovar, jag hittar inte på detta, jag bara översätter och sammanfattar vad som står i patentansökan.)

De geometriska mönster man patenterat i metoden är förutom koncentrisk eller överlappande cirklar även hexagram, pentagram och Fibonaccis spiral. Plåsterpatentet har en lång och filosofisk ingress om naturlig självläkning.

"Denna evolutions-liknande självorganiserande process för skapande av hjärnstrukturer tillåter organismen att inom sina ramar adaptera till miljöbelastningen eller den information som stöder funktionellt återställande av somatosensoriska eller auditiva vävnader." (min övers.)

"Kontakt med vatten har visats gynna känslomässig ro samt förbättringar av både sinnesstämning och koncentration. Dessa resultat stöder en omedveten adaptiv funktion som manifesteras i vilka miljöer människan föredrar, vilket anses som en viktig överlevnadsfaktor i återhämtning." (min övers.)

Efter ytterligare utvecklingar, bland annat om elöverkänslighet, kommer texten i patentet fram till hur plåstret sägs verka. "När kroppsvätskorna i den behandlade pa-

tienten belyses med patentets metod, kommer de vattenmolekyler som först träffas av det infallande ljuset, alltså i huden, bli synkroniserade. Därefter sprids automatiskt synkroniseringen till alla kroppens vattenmolekyler tills alla vattenmolekyler i kroppen är synkroniserade. Synkroniseringen sker omedelbart och med ljusets hastighet både via vätska och luft.” (min övers)

Jag letade förgäves efter några publicerade artiklar av Benny Johansson som stöd för hans djärva teorier om synkroniserat vattens effekt på tinnitus. Men jag fann en artikel av honom i *The Journal of Alternative and Complementary Medicine* om hur hjärtfrekvensvariabiliteten påverkas hos personer framför en bildskärm beroende på om krukväxten bredvid dem vattnats med virvlat eller vanligt vatten.⁶ (Jag vet, det låter som en sketch med John Cleese.)

Det torde räcka med gymnasiekunskaper i fysik och biologi för att inse att allt detta är gallimatias.

Det krävdes två överklaganden för att få etikprövningsnämnden att följa grundlagens offentlighetsprincip och lämna ut dokumenten i saken. Det visade sig då att nämnden gett sitt etiska godkännande trots påfallande lite information om hur plåstret skulle tänkas fungera.

När jag fick företagets Clinical Investigation Plan var stycket om själva plåstrets design och verkningsmekanism sekretessbelagt med svart överstrykning, men det framgick att detta bara var fem ynka rader. Om man verkligen skulle ta uppfinnaren på allvar om att plåstrets ”synkronisering” av kroppens vattenmolekyler på ett genomgripande sätt förändrar vattnets fysiska egenskaper hade man trott att etikprövningsnämnden velat se mer av säkerhetsstudier innan patienter utsattes för metoden.

Företaget väntade inte på forskningsresultaten utan startade raskt internetförsäljning av plåstret Antinitus till hela världen utom Skandinavien och Nordamerika (gissningsvis för att dessa regioner har strängare konsumentlagstiftning). 21 stycken plåster för tre veckors behandling kostade 69 euro. I reklamen fördes fram att det är en EU-godkänd medicinsk-teknisk produkt. Men en registrering enligt klass 1⁷ betyder bara att företaget själva lämnat in en försäkran att produkten inte innebär risker för patienten. Marknadsföring skedde via sociala medier och fick draghjälp av John Lennons son Julian som på sin Facebook-sida rekommenderade plåstret.⁸

Jag vände mig till svenska Reklamombudsmannen, men RO granskar endast reklam som riktar sig till den svenska marknaden, vilket bolaget inte gjorde vid denna

tidpunkt. En missnöjd engelsk kund hade vänt sig till sin reklamombudsman ASA, Advertising Standards Authority. ASA kan inte agera mot utländska bolag men då företaget var svenskt bollade de frågan vidare till svenska RO. Som alltså inte kunde agera eftersom de inte säljer här, ett Moment 22. Jag lyckades inte heller få vare sig Konsumentverket eller Läkemedelsverket att agera i detta skedet.

Företaget Akloma Tinnitus AB tjänade inga pengar på sitt plåster men fick nytt kapital när de köptes upp av Paradox Entertainment AB för pengar som Paradox fått när de sålde rättigheterna till fantasyhjälten Conan barbaren. Det verkar på något sätt passande att en sagofigur finansierade förvärvet av en sagolik medicinsk produkt.

Paradox bytte därefter namn till Sensori AB och började efter hand sälja tinnitusplåstret även på den svenska marknaden. Audionomen Jessica Lindström i Gävleborg kontaktade SVT:s konsumentprogram Plus⁹ sedan hon blivit skeptisk till marknadsföringen av Antinitus.¹⁰ I tv-programmet 2017 intervjuades ett par kritiska professorer och Helena Djzovic, enhetschef för Medicinteknik på Läkemedelsverket, berättade för Plus¹¹ att den utredning om plåstret som myndigheten startat våren 2015 dragit ut på tiden. SVT intervjuade också en talesperson för bolaget, som ställde sig frågande till varför media kom med kritiska spörsmål just nu när bevisen för metodens effekt fanns precis runt hörnet.

Även patienter med tinnitus hade varit skeptiska och på det engelskspråkiga patientforumet TinnitusTalk var flera hänfullt kritiska mot Antinitus och kallade det en bluff. Då engagerade det svenska bolaget advokatfirman

Nordia för att hota de ansvariga bakom patientforumet med åtal om de inte raderade den kritiska diskussionstråden. Bolagets VD kommenterade i Dagens Medicin att: ”Vi var förtalade och det påstods rena felaktigheter”.

De två enskilda patienter som stod bakom Tinnitus-Talk vågade inte riskera ett åtal utan valde att vika ned sig inför det svenska bolagets advokat. De raderade den kritiska tråden som innehöll en del inlägg med mindre väl valda ord.

Men patienterna vågade ändå starta en ny tråd i ämnet¹² men bad där medlemmarna att hålla sig till en konstruktiv diskussion. Jag gjorde ett inlägg som sammanfattade de bloggar på Dagens Medicin jag tidigare skrivit om Antinitus och dess osannolika verkningsmekanism. Responsen från Antinitus svenska advokat blev då att skriva ett nytt brev till företrädarna för patientforumet, och denna gång skrev man att de planerade att åtala även mig för vad jag skrivit i mina bloggar. Men sedan hände inget mer, och jag var aldrig särskilt orolig för egen del. Eftersom mina bloggar publicerats på en webbplats kopplad till en tidning skulle det bara kunna handla om ett tryckfrihetsmål mot ansvarig utgivare för förtal av enskilda personer. I Sverige kan det inte som i England vara ett brott att skriva kritiskt om ett företag.

Det som till sist fick Läkemedelsverket att starta sin utredning 2015 var en förfrågan från deras brittiska motsvarighet Medicines and Healthcare products Regulatory Agency. MHRA hade i sin tur gjorts uppmärksamma av organisationen Action on hearing loss att plåstret marknadsförts med påståenden om att effekten var kliniskt bevisad.

Läkemedelsverket övertygades inte av de vetenskapliga publikationer bolaget kunde visa till: en pilotstudie utan kontrollgrupp och en opublicerad studie med placebogrupp (bolaget hävdar att kontrollgruppen utelämnats på grund av ett fel i produktionen av placeboplåstren som gjorde dessa "delvis aktiva"). Men företaget fick ändå respit för att genomföra ännu en placebokontrollerad studie som publicerades.¹³

Inte heller denna studie kunde påvisa någon skillnad mellan behandlingsgrupp och kontrollpatienter i den primärhypotes man ställt upp i förväg. Öronläkaren som genomfört studien försökte spinna på att man i efterhand kunde fiska upp en jämförelse där plåstret visat en på håret "statistiskt säkerställd" förbättring med $p=0,0488$. Och samme öronläkare publicerade en egen "översiktsartikel"

där han sammanfattade sina egna tidigare artiklar i ämnet.

Men Läkemedelsverket var inte imponerade. "Det medför en kraftigt ökad risk för ett positivt utfall i och med att många hypoteser testas statistiskt ... och ... både variabeln och analysen har definierats post hoc..." Man kan likna det vid att slå tärningen gång på gång tills det blir flera sexor i rad, och att flytta målstolparna i efterhand och hävda att bollen gått i mål.¹⁴

Efter mer än tre års utredande kom beslutet. I oktober 2018 beslutade Läkemedelsverket att belägga plåstret med saluförbud i hela EU mot vite om 170 000 kronor. Sensori AB överklagade marknadsförbudet, och kunde då fortsätta sälja plåstret, men i januari 2020 gick Förvaltningsrätten i Uppsala helt på Läkemedelsverkets linje. När väl den slutgiltiga domen kom hade Sensori redan försatts i konkurs.

Kan man dra några lärdomar av denna historia? Historien är pinsam för etikprövningsnämnden som inte verkar ha brytt sig om i fall en behandlingsmetod stöds av basala vetenskapliga fakta. Den visar också på hur medicintekniska produkter är betydligt mindre reglerade än vad läkemedel är. I och med att plåstret inte var farligt att använda var Läkemedelsverket passivt i årtal, och Konsumentverket och Reklamombudsmannen kom aldrig på banan.

Vidare kan man se att den engelska förtalslagstiftningen fortfarande kan skrämma till tystnad, även om lagen har reformerats något efter uppståndelsen när författaren Simon Singh blev stämd av de brittiska kiropraktorerna¹⁵. Historien är också ett exempel på att bara för att en studie är publicerad i en vetenskaplig tidskrift är det ingen garanti för sanningshalten. Att en tidskrift (mot betalning)

tar in en review där en forskare recenserar sina egna artiklar väcker inte förtroende. Och när jag kontaktade International Tinnitus Journal för att komma med ett letter to the editor med kritik av den orimliga påstådda mekanismen för plåstret, fick jag veta att det skulle kosta mig 200 dollar, varför jag avstod.

Men mest av allt visar detta på att även disputerade forskare kan komma på villovägar ut i pseudovetenskap, för högst sannolikt har plåstrets uppfinnare handlat i god tro. 📁

Referenser

1. <https://web.archive.org/web/20131126224005/http://www.akloma.com/antinitus.php>
2. <https://web.archive.org/web/20070710052541/http://www.labelwater.se/downloads/virvlat.pdf>
3. https://web.archive.org/web/20140107063928/www.metro.se/metro-teknik/ljus-ide-for-farsk-mjolk/Obj-gik!14_1437-48/
4. Synchronized water and production and use thereof, Benny Johansson, <https://patents.google.com/patent/US20110130703>
5. Device and method for treatment of tinnitus, Benny Johansson, <https://patents.google.com/patent/US20100217359>
6. Benny Johansson. The Journal of Alternative and Complementary Medicine. Oct 2008.993-1003, <http://doi.org/10.1089/acm.2007.0525>
7. https://web.archive.org/web/20141114015527/http://www.akloma.com/CE_Certificate_2013.pdf
8. <https://www.facebook.com/julianlennonofficial/posts/10152742417196117>
9. <https://www.svt.se/nyheter/konsument/tinnitus-plastret-saljs-utan-vetenskapligt-stod>
10. <https://www.antinitus.com/sv/hur-antinitus-fungerar/>

11. <https://www.svt.se/nyheter/konsument/lakemedelsverket-utreder-tinnitusplaster>
12. <https://www.tinnitustalk.com/threads/antinitus-tinnitus-patch-%E2%80%94-does-it-work.758/>
13. <http://www.tinnitusjournal.com/articles/a-randomized-placebocontrolled-doubleblind-parallel-groups-study-evaluating-the-performance-and-safety-of-a-steady-state-coherent-9089.html>
14. Läkemedelsverkets beslut 2018-10-25, Dnr. 6.6.3.-2015-2341
15. https://en.wikipedia.org/wiki/British_Chiropractic_Association_v_Singh

BITE-modellen för att analysera sekterism som otillbörlig påverkan

Huruvida en viss organisation bör betraktas som en sekt eller inte beror på i vilken mån den har starka sekteristiska drag. En metod för att utvärdera detta är BITE-modellen, vilken här presenteras av **Xzenu Cronström Beskow**.

VAD GÖR EGENTLIGEN en organisation till en sekt? Är det svartvitt tänkande, allt överskuggande gruppidentitet, krav på total underkastelse under de trosföreställningar som är socialt accepterade i gruppen, ständig kamp mot upplevda "fiender" och "förrädare", allt ovanstående?

Ett sätt att se på saken är att kategorisera allt ovanstående som "otillbörlig påverkan" när en person dras in i det av en ledare eller av en grupp¹. Denna otillbörliga påverkan har den amerikanska doktoranden och sektavhopparen Steven Hassan kategoriserat i en modell som

han kallar för BITE². Modellen utgår från tidigare forskning av Robert Jay Lifton, Margaret Singer, Edgar Schein och Louis Jolyon West. De fyra bokstäverna står för Beteendekontroll, Informationskontroll, Tankekontroll och Emotionskontroll. (Detta översatt från engelska. På svenska hade "Emotional Control" även ha kunnat kallas för "känslokontroll", men för att inte blanda ihop med "känsl" och för att bevara bokstavskombinationen så får det istället bli "emotionskontroll".)

Tänk dig att du på Facebook eller motsvarande kritiserar märkliga påståenden från någon organisation, varpå organisationen svarar med att bjuda in dig till ett möte för dialog. Väl på mötet visar det sig att dess förutsättningar för "dialog" är ganska... "speciella". Här kan det vara bra att ha ett verktyg för att utvärdera den situation du har hamnat i. Ett verktyg som BITE-modellen.

Innan vi går närmare in på BITE-modellens fyra aspekter så bör vi först ta en titt på hur modellen bör tillämpas. Detta gör Hassan genom ett kompletterande verktyg vilket han kallar för påverkanskontinuum³. Detta består av en glidande skala mellan å ena sidan det konstruktiva och hälsosamma till å andra sidan det destruktiva och ohälsosamma. Skalan har tre olika versioner: En för individer, en för ledare/ledarskap, samt en för organisationer och relationer (inklusive kärlekspar). Kontroll är inte nödvändigtvis något destruktivt eller ohälsosamt. Det beror på hur och på vilka villkor den utövas.

Kort sammanfattat innebär BITE-modellen sålunda följande: **Se upp med hur och på vilka villkor som människor styr eller påverkar sina egna och varandras beteenden, informationstillgång, tankar och känslor.**

Ovanstående snabbversion av BITE-modellen är tillräckligt enkel för att vi ska kunna komma ihåg den och ha den i åtanke närhelst som vi kan ha användning för den. På detta sätt kan den användas som något av en varningsklocka som visserligen inte ger oss någon förståelse i sig, men som däremot tipsar oss om när det kan finnas behov av att stanna upp och tänka efter med att börja analysera lite mer på djupet. För att BITE-modellen ska vara användbar även till själva analysen så behöver vi använda en mer utförlig version av den. Sålunda kommer jag nedan att lite närmare presentera först de tre skalorna för påverkanskontinuum (alltså angående vad påverkan innebär) och därefter BITE-modellens fyra aspekter (alltså angående mer konkret hur påverkan går till). Efter dessa sammanlagt sju avsnitt följer ett exempel i form av ett verkligt besök hos en grupp som visade sig ha starka sekteristiska

Steven Hassan

drag, och därefter en analys av BITE-modellens möjligheter och begränsningar.

Påverkan Individ/medlem

Om någon annan människa påverkar ditt beteende eller dylikt så behöver detta inte nödvändigtvis vara dåligt. Påverkan kan vara på gott och ont. Sålunda: när du funderar på hur du själv eller någon annan enskild person blir påverkad av en ledargestalt eller organisation eller dylikt, fundera över vad denna påverkan innebär.

Som verktyg för detta ställer Hassan upp sex glidande skalor för hur individer blir påverkade, från det konstruktiva och hälsosamma till det destruktiva och ohälsosamma:

- 1.1. Autentiskt jag versus falsk (sekt)identitet.
- 1.2. Villkorslös kärlek versus villkorad "kärlek".
- 1.3. Medlidande versus hat.
- 1.4. Samvete versus doktrin.
- 1.5. Kreativitet och humor versus andäktighet, skräck och skuldkänslor.
- 1.6. Fri vilja och kritiskt tänkande versus beroende och lydnad.

Dessa glidande skalor utgör så klart enorma överförenklingar, men kan ändå vara användbara som analysverktyg. Gäller bara att komma ihåg att många situationer är mer komplicerade än vad som rakt av ryms i modellen. Till exempel när påverkan uppmuntrar till en slags medlidande som å ena sidan är genuint för de som inkluderas men å andra sidan är begränsat till att endast gälla de människor som har "rätt" grupptillhörighet.

Jim Jones (1931–1978), ledare för Folkets Tempel

Påverkan Ledare/ledarskap

En ledare påverkar sin omgivning, på gott och ont. I vissa fall mer gott, i andra fall mer ont. Här använder Hassan fem glidande skalor.

- 2.1. Psykisk hälsa versus narcissism och/eller psykopati.
- 2.2. Känner till sina begränsningar versus elitistisk och/eller grandios.
- 2.3. Empowering (ungefär "Uppmuntrande & Delegerande") versus makthungrig.
- 2.4. Pålitlig versus hemlighetsmakeri och bedräglig.
- 2.5. Ansvarsfull versus kräver obegränsad auktoritet.

Dessa skalor bör tillämpas inte enbart på hur specifika ledare fungerar, utan även på hur en social miljö uppmuntrar sina ledare att bete sig. Vilka ledarstilar får positivt gensvar

bland medlemmarna? Vilka ledarstilar premieras bland de som har makt att välja vem som ska bli och förbli ledare?

Påverkan Organisation/relation

Varje organisation eller rörelse har sin egen dynamik. Detta gäller allt från nationalstater och globala folkrörelser till två personers privata relation – sistnämnda oavsett om relationen är romantisk eller något annat. Här ställer Hassan upp sju glidande skalor:

- 3.1. Jämlikhet versus elitism.
- 3.2. Maktavgränsning ("Checks and balances") versus auktoritär struktur.
- 3.3. Informerat samtycke versus bedräglig / manipulativ.
- 3.4. Individualitet / mångfald versus likriktning, att "klona människor".
- 3.5. Etiskt handlande versus "ändamålen helgar medlen".
- 3.6. Uppmuntran till att växa versus bevarar sin egen makt.
- 3.7. Frihet att ge sig av versus aldrig legitimt att ge sig av.

Ett exempel på manipulation och "ändamålen helgar medlen" som Hassan berättar om⁴ är när han var 19 år gammal och precis hade blivit dumpad av sin dåvarande flickvän. Tre kvinnor som dök upp på hans universitet och låtsades vara studenter började flörta med honom. Eftersom han trodde att de var intresserade av honom på riktigt så började han umgås med dem. I själva verket var han bara en måltavla av många, och bakom låtsas-studenternas fal-

*Sun Myung Moon (1920–2012), ledare för
Unification Church*

ska förespeglingar om sex ruvade en världsbild där det är otänkbart att kyssas, onanera eller att ha föräktenskaplig sex – dylika handlingar anses i själva verket vara "sataniska". Innan han visste ordet av hade de manövrerat in honom i Unification Church, mer känd som Moon-sekten, och först långt senare kunde han pussla ihop hur bedrägligt och systematiskt han hade blivit inlurad i den.

Detta om påverkanskontinuum. Nu över till de mer konkreta aspekterna av hur otillbörlig påverkan kan tillämpas för att kontrollera människors beteende, informa-

Behavior Control **I**nformation Control **T**hought Control **E**motional Control

tionstillgång, tankar och emotioner.

Beteendekontroll

Att kontrollera en persons beteende kan göras genom att på olika sätt påverka vad en handling har för förutsättningar och vad den får för konsekvenser. Metoder för detta inkluderar till exempel⁵...

1. Kontrollera hens fysiska miljö.
2. Bestämma var, hur och med vem eller vilka personen lever. Vilket även inkluderar det omvända - att bestämma vilka miljöer, omständigheter och personer som hen ska isoleras från.
3. Kontrollera när och med vem hen har sex.
4. Kontrollera hens klädstil och frisyra.
5. Kontrollera tillgång till, och avsaknad av, mat och dryck.
6. Kontrollera tillgång till, och avsaknad av, sömn.
7. Kontrollera hens ekonomi, överta hens tillgångar och göra hen ekonomiskt beroende.
8. Begränsa tillgång till fritid, underhållning och semester.

9. Lägga beslag på stora delar av hens tid genom ritualer och indoktrinering - gemensamt IRL eller på egen hand online.
10. Styra hens beteende genom belöningar och bestraffningar - i extrema fall med metoder som misshandel, tortyr och våldtäkt.

Informationskontroll

Att kontrollera en persons tillgång till information verkar både genom att pracka på hen viss information och genom att förvägra hen annan information. Förutom att kontrollera personens tillgång till information handlar informationskontroll även om att kontrollera andra gruppmedlemmars och omvärldens tillgång till information om personen. Exempel inkluderar...

1. Bedräglighet: Systematiskt undanhålla information, förvränga information, samt rena lögner.
2. Minimera tillgång till informationskällor utanför sekten, och avskräcka från att använda eller lita på sådana informationskällor i den mån de fortfarande är tillgängliga.
3. Dela upp informationen i en version för utomstående och en annan version för invigda. Ledarna bestämmer vem som "behöver" ha tillgång till vilken information.
4. Uppmuntra sektmedlemmarna till att spionera på varandra och rapportera till ledarna.
5. Starkt fokus på sektens egna propagandakanaler, vilket även kan inkludera att dessa presenterar - men då i filtrerad och förvrängd form - information från andra källor.
6. Oetisk hantering av bikt och terapi. Kan användas för

att lösa upp personens gränser, användas som direkt maktmedel, eller rent av suggerera fram falska minnen.

Tankekontroll

Att kontrollera en persons tankar görs indirekt, genom att på olika sätt dels pressa fram "de rätta" tankarna och dels pressa bort alla "felaktiga" och "olämpliga" tankar. Metoder för detta inkluderar sådant som att...

1. Bygga upp en svartvit världsbild/"verklighetskarta", vilken baseras på strikta uppdelningar i oss versus dem och gott versus ont. Detta inkluderar krav på att internalisera och underkasta sig denna världsbild/verklighetskarta - "om du inte är med oss så är du emot oss".
2. Förmå personen att byta namn och identitet.
3. Att "ladda" språket, så att komplexa frågor reduceras till plattityder och klichéer som begränsar möjligheterna till kunskap och till kritisk analys.
4. Uppmuntra personen att endast tänka "lämpliga" tankar.
5. Hypnostekniker som skapar förändrade sinnestillstånd som till exempel åldersregression.
6. Manipulera minnen och skapa falska minnen.
7. Lära ut tankestoppande tekniker för att förhindra "olämpliga" tankar. Till exempel att hänge sig åt slagord, böner, meditation eller tungotal för att pressa bort de olämpliga tankarna.
8. Ta avstånd från rationell analys, från kritiskt tänkande och från konstruktiv kritik.
9. Förbjuda kritiska frågor om ledarna, doktrinerna eller rådande policies.

10. Stämpla alternativa idéer som otillåtna, ondskefulla eller oanvändbara.

Emotionskontroll

Att kontrollera en persons känslor/emotioner görs genom att sprida både skräck och en kontrollerad och villkorad, men ofta intensiv, form av "kärlek". Metoder inkluderar sådant som att...

1. Manipulera och stympa personens känsloregister genom att stämpla vissa känslor och behov som själviska eller ondskefulla.
2. Lära ut känslostoppande tekniker för att motverka tvivel, ilska och hemlängtan.
3. Lära personen att hens problem alltid är hens eget fel, aldrig ledarnas eller gruppens fel.
4. Uppmuntra skuldkänslor och värdelöshetskänslor som att skämmas över sin identitet och sitt förflutna eller sin historia, eller att börja se sina tankar och känslor som själviska eller irrelevanta.
5. Uppmuntra rädsla för självständiga tankar, för omvärlden, för fiender, för att gå miste om sin frälsning, eller för att lämna eller bli utkastad ur gruppen.
6. Omtumlande behandling där personen blir höjd till skyarna ena ögonblicket och släpad i smutsen i nästa.
7. Rituell (och

Att kontrollera en persons tankar görs indirekt, genom att på olika sätt pressa fram "de rätta" tankarna.

eventuellt offentliga) ”syndabekännelser”.

8. Generera fobier genom indoktrinering där personen lär sig att det inte kan finnas någon sann lycka eller frälsning utanför gruppen, att avhopp skulle få fruktansvärda konsekvenser som att komma till helvetet eller att gruppen kan börja frysa ut eller förfölja personen och hans familj.

Exempel: Ett möte med så kallad ”dialog”

Tänk dig att ett inlägg på Facebook fångar din uppmärksamhet. Inlägget verkar lite märkligt, så du ställer en fråga om innehållet. De som skrivit inlägget svarar att de gärna tar en dialog om detta med dig, men inte på Facebook. Istället är du varmt välkommen att komma på ett möte som de arrangerar. Så kan ni under mötets gång ta er ett snack om saken. Låt säga att inlägget handlade om något som har med jämställdhetsfrågor att göra, och att den grupp som nu har bjudit in dig på möte är könsseparatistisk så att den enbart är till för personer av samma kön som du själv brukar räknas som. Det framgår inte hurvida gruppen räknar sig som feministisk, profeministisk, antifeministisk, jämställdistisk, menninistisk eller något annat, men däremot framgår det att den anser sig sitta inne med sanningen i jämställdhetsfrågor.

Efter viss tvekan väljer du att gå på mötet för att se om det kan bli någon intressant dialog. Väl på plats får ni som dykt upp veta att ni ska få se en film, och därefter ska ni få information om mötets upplägg. Filmen visar sig vara ett väckelsetal som fastslår enorm skillnad mellan män och kvinnor: Endast kvinnor kan bli utsatta för övergrepp, detta då i motsats till män vilka därmed per

definition är osårbara. Efter talet är det strängt förbjudet att ställa frågor eller komma med kommentarer. Istället blir det en ordentlig genomgång av mötesformalia. Där får du veta att mötet kommer att växla fram och tillbaka mellan dels en helklass och dels smågrupper. I helklassen ska ledarna informera mötesdeltagarna om vad som gäller. I smågrupperna ska mötesdeltagarna prata om sig själva - bekänna sina synder och kritisera sitt eget beteende. Som mötesdeltagare ska ni inte komma med några synpunkter i helklassen, och i smågrupperna så ska era synpunkter inte handla om ideologin eller om mötet eller om varandras berättelser - utan enbart handla om er själva och om era känsligaste och mest traumatiska livserfarenheter. I helklassen får ni bland annat information om vilken värdeladdning som vissa ord har. Till exempel att all pornografi utan undantag per definition är skadlig och skamlig och destruktiv, och att denna ståndpunkt per definition inte kan ses som moralistisk.

Ser du i ett sådant möte några tendenser till otillbörlig påverkan, och i så fall vilka?

För min del var jag härom året med om just den beskrivna situationen. Just då tänkte jag bara att det rent allmänt var ganska mycket sektvarning på gruppens sätt att fungera. När jag senare läste på om BITE-modellen så tänkte jag genast på detta möte. Av de i tidigare avsnitt nämnda formerna av Beteendekontroll, Informationskontroll, Tankekontroll och Emotionskontroll tänker jag att gruppens agerande visade tendenser till B1, B9, I3, I6, T1, T3, T4, T8, T9, E4 och E7. Alltså tendenser till att: Kontrollera hens fysiska miljö, Lägga beslag på stora delar av hens tid genom ritualer och indoktrinering, Dela upp informationen i en version för utomstående och en annan version för invigda, Oetisk hantering av bikt och terapi, Bygga upp en svartvit världsbild/"verklighetskarta", Att "ladda" språket, så att komplexa frågor reduceras till plattityder och klichéer som begränsar möjligheterna till kunskap och till kritisk analys, Uppmuntra personen att endast tänka "lämpliga" tankar, Ta avstånd från rationell analys från kritiskt tänkande och från konstruktiv kritik, Förbjuda kritiska frågor om ledarna doktrinerna eller rådande policies, Uppmuntra skuldkänslor och värdelöshetskänslor som att skämmas över sin identitet och sitt förflutna eller sin historia, samt Rituell (och eventuellt offentliga) "syndabekännelser".

För min egen del var dessa tendenser mer än nog för att jag inte skulle vilja ge mig närmare in i den aktuella organisationen. Samtidigt så noterade jag även i mitt stilla sinne att det som arrangörerna hade lockat dit mig med falska löften om var någonting helt annat än den

frälsning-genom-feministisk-pånyttfödelse-för-män som de började locka med när jag väl var på plats. Med andra ord hade de utsatt mig för en "bait and switch". Samma grundläggande taktik som Steven Hassan berättade att moon-sektens rekryterare utsatte honom för en gång i tiden, om än inte alls lika utstuderad variant i mitt fall. I efterhand kände jag mig mycket orolig för en annan mötesdeltagare som också var där för första gången. Han var öppen med att befinna sig i en livssituation som var psykiskt plågsam i form av hjärtskärande ensamhet, och han framstod rent allmänt som att vara tämligen skör.

BITE-modellens möjligheter och begränsningar

Med sitt breda spektrum av komponenter och glidande skalor kan BITE-modellen ge ett visst mått av överblick

över sekteristiska tendenser i vilken organisation eller relation som helst. I gengäld medför samma bredd att modellen inte fungerar för att enkelt och entydigt avgöra huruvida en viss organisation bör räknas som en sekt eller inte. För min del ser jag denna begränsning som en fördel. Ordet "sekt" bör syfta på att en organisation har mycket hög nivå av sekteristiska tendenser, snarare än att utgöra någon svartvit uppdelning i "sekt" versus "inte sekt". Denna flexibilitet utgör en frihet under ansvar, ett underförstått krav på att användaren ska tillämpa modellen med eftertänksamhet och intellektuell hederlighet. Det kan vara ack så frestande att tillämpa modellen mycket striktare på de grupper och relationer som en själv ogillar än på de som en gillar.

En annan begränsning är att BITE-modellen helt bortser från att varje social interaktion sker i en kontext: Interaktionen handlar inte bara om hur inblandade parter beter sig mot varandra, utan även om deras sociala situation och psykiska hälsa. Till exempel tar modellen upp flera aspekter som ofta handlar om att gruppens medlemmar upplever sig vara hotade av sin omvärld - men tar inte med i bedömningen i vilken mån gruppen faktiskt ÄR hotad av omvärlden, än mindre omständigheterna för eventuella hot. Denna begränsning är helt nödvändig för att modellen inte ska bli alltför tungrodd och oöverskådlig. Men den innebär också att det i många fall kan vara bäst att inte alltför ensidigt förlita sig enbart på BITE-modellen, utan komma ihåg att det även finns andra aspekter än de som den tar upp. Här bör vi inte behöva välja mellan å ena sidan fördöma/sektstämpla de offer för mobbning och annat förtryck som utvecklat starka försvarsmekanismer,

eller att å andra sidan acceptera sekteristisk bullshit eller totalitära anspråk från människor som är (eller anser sig vara) utsatta. Det bör rimligtvis gå att hålla mer än en tanke i huvudet samtidigt.

Avslutningsvis så är en av modellens stora styrkor att den inte begränsar sig till någon viss typ av kontext (till exempel religion) eller till någon viss kontextnivå (till exempel relationer/micronivå, organisationer/mesonivå, eller hela samhällen/makronivå). Vi människor påverkar alla oss själva och varandra, både i stort och i smått. Genom kritiskt tänkande och medvetenhet om otillbörlig påverkan kan vi arbeta för att denna påverkan blir på så justa villkor som möjligt. ✍

Referenser

Steven Hassans webbsajt Freedom Of Mind: <https://freedomofmind.com/>

BITE Model: <https://freedomofmind.com/bite-model/>

Influence Continuum: <https://freedomofmind.com/influence-continuum/>

BITE Model handout: <https://freedomofmind.com/wp-content/uploads/2018/12/BITE-Model-Handout-9-23-16.pdf>

Föreläsningen "Undue Influence: Cults and Predators with Steven Hassan" - <https://www.youtube.com/watch?v=STwPgZWFLW8>

Podden "Sensibly Speaking Podcast #77: Dealing with Destructive Cults ft. Steve Hassan" <https://www.youtube.com/watch?v=j1hKF9SWP3M>

Noter

1. "Undue Influence: Cults and Predators with Steven Hassan" - <https://www.youtube.com/watch?v=STwPgZWFLW8>
2. <https://freedomofmind.com/bite-model/>

3. Influence Continuum: <https://freedomofmind.com/influence-continuum/>
4. "Sensibly Speaking Podcast #77: Dealing with Destructive Cults ft. Steve Hassan" <https://www.youtube.com/watch?v=j1hKF9SWP3M>
5. Fler punkter, dock på engelska, återfinns på: <https://freedomofmind.com/wp-content/uploads/2018/12/BITE-Model-Handout-9-23-16.pdf>

Vaccinationsframgång mot polio – men det finns mer att göra

Den goda nyheten är att Afrika äntligen är fritt från vild polio. Men det är viktigt att minnas att kampen mot polio inte är över. **Pontus Bäckman** rapporterar.

DEN 25 AUGUSTI kom ett besked som efterlängts i flera decennier: Världshälsoorganisationen (WHO) förklarade hela Afrika söder om Sahara som fritt från vild polio. Det senaste fallet i regionen registrerades i Nigeria för fyra år sedan och eftersom Nordafrika förklarats fritt sedan tidi-

gare så betyder det att vild polio nu har utrotats från hela kontinenten.

Detta är en enorm framgång i den kamp att utrota polio i världen som inleddes med full kraft 1988, med skapandet av the Global Polio Eradication Initiative. Det ursprungliga målet var att helt utrota sjukdomen innan millennieskiftet, men projektet har stött på stora förse-ningar på vägen, bland annat på grund av lokala konflikter samt antivaccinationsmotstånd. Motståndet har både va-

rit ideologiskt och kulturellt betingat och har ibland lett till våldsamheter och i vissa fall till och med mord på volontärer och sjukvårdspersonal.

Det vilda polioviruset förekommer nu i endast två länder, Afghanistan och Pakistan, och bara i en variant sedan poliovirus av typen 2 och 3 förklarats utrotade år 2015 respektive 2019.

Vaccininducerad polio

Utöver vild polio förekommer också vaccininducerad polio, vilket inte ska glömmas bort. Vad är då det? Två typer av vaccin används i kampen mot polio: försvagat aktivt virus som administreras oralt, och inaktiverat ”dött” virus som injiceras.

Det orala vaccinet har flera fördelar. För det första så är det många gånger billigare och mindre resurskrävande. Det är också mycket enklare att administrera eftersom det inte kräver formellt utbildad personal. Det har också den fördelen att det försvagade viruset kan spridas lokalt från person till person, vilket gör att en enskild vaccination kan skapa immunitet hos flera individer.

Trots sina fördelar finns det två problem med det orala vaccinet. En är att det försvagade men aktiva viruset i extremt sällsynta fall (cirka en på en miljon) kan orsaka poliosymptom hos den vaccinerade. Det andra problemet är att det försvagade viruset kan komma att cirkulera under en längre tid i samhällen med låg vaccinationsgrad och bristande hygien. Om det tillåts pågå för länge så kan viruset i vaccinet ibland mutera till en mer aktiv variant. Detta kan leda till lokala utbrott som drabbar icke-vaccinerade personer.

Ett par hundra fall av vaccinerad polio rapporteras per år i världen. De förekommer i delar av Afrika, i Pakistan och Afghanistan och i vissa länder i Sydostasien, och bekämpas på samma sätt som vild polio: med vaccinationsinsatser och hygienförbättrande åtgärder.

Vilka utmaningar återstår?

Att helt utrota polio borde i teorin vara enkelt. Teknologin, kunskaper och i stor utsträckning även finansieringen finns på plats och har gjort det i decennier. Vad som står i vägen är politiska oroligheter och misstänksamhet skapat av missinformation och antivaccinationspropaganda. Även covid-19 pandemin medför ett klart problem då smittorisken gör det svårt att fullfölja pågående polioprogram.

Trots utmaningarna visar framgången i Afrika att vi står på gränsen till att, precis som med smittkoppor, för andra gången besegra en farsot som hemsökt oss under tusentals år. Det enda som krävs är fortsatt ihärdighet och att vi inte tar goda nyheter som intäkt på att slaget redan är vunnet. 📌

Referenser

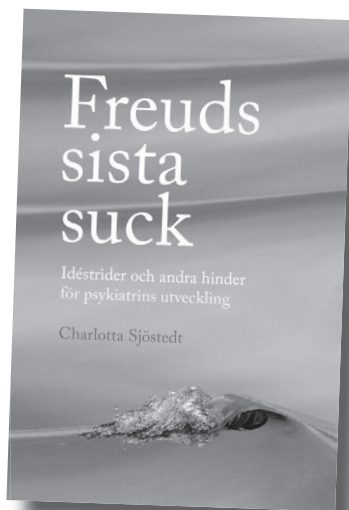
Nature (28 augusti 2020): *Africa declared free from wild polio — but vaccine-derived strains remain*, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02501-3>

WHO (24 oktober 2019): Two out of three wild poliovirus strains eradicated, <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/two-out-of-three-wild-poliovirus-strains-eradicated>

*“Freuds sista suck –
Idéstrider och andra
hinder för psykiatrins
utveckling”.*

I bland kommer en bok man önskar att man hade skrivit själv. Eller ännu hellre, att den funnits tillgänglig för tjugo år sedan. “Freuds sista suck” är en sådan bok. Författaren, Charlotta Sjöstedt, har en bakgrund som vetenskapsjournalist och har också jobbat som kommunikatör inom psykiatri.

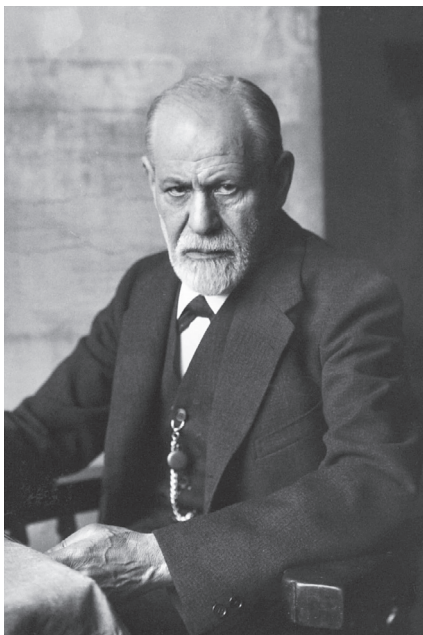
Som titeln antyder är boken en kritik av psykoanalysen och dess ideologiska efterföljare. Författaren går noggrant igenom psykoanalysens historia och skärskådar Freuds teorier. Slutsatsen blir tydlig och obarmhärtig: Freuds teorier kan inte betraktas som något annat än pseudovetenskap. Hans teorier baserades på personliga spekulationer om att det var omedvetna krafter som orsakade patienter-

nas besvär. Beroende på var han befann sig i sitt teoribygge (Freud ändrade sig flera gånger) kunde förklaringen till psykiska problem återfinnas i omedvetna sexuella drifter, eller att patienten inte hade hanterat olika, av Freud påhittade, utvecklingsmässiga stadier. Dessutom finns det tydliga indikationer på att de berömda, men få, fallstudier han publicerade, är fulla av falsarier. Hans patienter blev oftast inte bättre, tvärtom. Freud hittade helt enkelt på.

Sjöstedt skärskådar även den psykodynamiska psykoterapiformen som, beroende på inriktning, tar fullt eller delvist avstamp i Freuds teoribygge. Även där är hon starkt ifrågasättande till vetenskapligheten.

Bokens kärna är det märkliga faktum att psykoanaly-

*Freud – en av 1900-talets mest inflytelserika
pseudovetenskapare?*

tiska idéer har haft en dominerande ställning både inom akademien och i den kliniska verkligheten under mycket lång tid, och att denna teoriinriktning fortfarande är stark. Trots att det sedan femton år har funnits tydliga riktlinjer från SOU och Socialstyrelsen att använda andra, evidensbaserade terapimetoder, behandlas många patienter med föråldrade insatser som är verkningslösa och i vissa fall rent kontraproduktiva. Vidare fortsätter man på universitetsnivå att utbilda behandlare i psykoanalytiska metoder

och teorier. Dessa behandlare får sedan legitimation utfärdad av Socialstyrelsen – samma myndighet som i över tio år rekommenderat helt andra behandlingsmetoder.

Man skall inte förledas att tro att boken är en partsinlägg för KBT, den terapiform som för närvarande har starkast evidens. Författaren är mycket tydlig med att det finns stöd för moderna psykodynamiska terapier. Snarare anser hon att den polariserade striden mellan olika terapiskolor skadar möjligheten för fungerande metoder att korsbefrukta varandra, både teoretiskt och praktiskt. Hon konstaterar också att de nya evidensstödda psykodynamiska metoderna har stor likhet med KBT: ett ökat fokus på att konkret lösa patientens problem i nuet, och betydligt mindre intresse av att söka förklaring och bot genom att penetrera eventuella barndomstrauman.

För att ge missförhållandena ett mänskligt ansikte varvas de teoretiska diskussionerna med tre, av allt att döma autentiska fallhistorier, där patienter fallit offer för grotesk felbehandling. Här ser man att en läsning vid förlegade psykoanalytiska förklaringar, kombinerad med arrogans från vissa läkare och dålig organisation, har blivit till en dödlig cocktail. Liksom i de teoretiska diskussionerna tycks författaren ha gjort en mycket noggrann research där hon haft tillgång till journalmaterial och intervjuat anhöriga.

Om man skall hitta några svagheter i boken är det just denna noggrannhet som emellanåt gör boken omständlig att läsa. En rimlig förklaring är att Sjöstedt insett att boken kan bli hårt attackerad från flera håll, och därför har varit mycket mån om att visa att hon har säkra fakta på fötterna. Knappt en detalj tycks ha ansetts överflödigt i

fallhistorierna och det samma gäller redogörelsen för det vetenskapliga stödet för de olika terapiskolorna. I några enstaka fall har hon också missat att tillräckligt faktakolla vissa uppgifter: beteendeterapins inflytande på KBT framgår inte tydligt, och Bruce Wampolds¹ metaanalyser av behandlingsstudier redovisas utan att den ganska rimliga kritiken mot hans metoder och slutsatser framgår. Men detta är små skönhetsfläckar i ett eljest imponerande researcharbete.

Det troliga är att denna bok inte blir en kioskvältare. Det är den för smal för. Men som en rejäl igångsättare till en debatt om psykiatrin, pseudovetenskapen inom psykologin och flatheten från våra myndigheter att göra något åt saken – är den lysande.

Dan Katz

FREUDS SISTA SUCK

Idéstrider och andra hinder för psykiatrins utveckling

Charlotta Sjöstedt

Konststycke förlag, 2020

Referenser

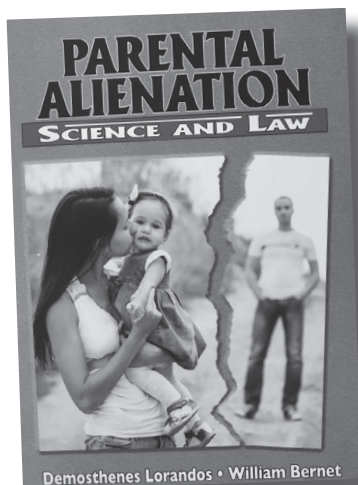
<https://www.konststycke.se/om/freuds-sista-suck/>

1. Bruce Wampold har publicerat flera kritiserade metaanalyser där han anser att data visar att alla etablerade terapiformer, oberoende av metod eller teoribas, fungerar lika bra. Ett av flera exempel på kritiken är att han i en metaanalys (Referens: Wampold B.E., Mondin G.W., Moody M., Stich F., Benson K., Ahn H. A meta-analysis of outcome studies comparing bona fide psychotherapies: Empirically, "all must have prizes" Psychological Bulletin. 1997;122:203–215.) jämförde ett resultat från ett hundratal olika terapistudier som alla gav likvärdiga goda resultat. Slutsatsen som drogs – att alla terapiformer

mer fungerar lika bra - kallas för the "dodo-verdict" efter en berättelse i Alice i Underlandet där en dodofågel dömde i en tävling där alla tävlande tilldömdes segern, och att alla därför fick pris. Vid närmare analys av vilka studier som ingick i Wampolds analys visade det sig dock att över 80% av de ingående studierna var KBT. Alltså, när KBT jämförs med KBT visar sig KBT vara lika bra som...KBT. Enligt Wampold skall i stället effekten framför allt förklaras av relationen mellan terapeut och patient. Att internetbaserade terapier i många fall visat sig vara lika effektiva har man dock svårt att förklara. Wampold är mycket populär i psykodynamiska kretsar.

*Fjärde internationella
handboken om barns
oberättigade avvisande
av en förälder*

Hur kan det komma sig att ett barns kärlek till sin mamma eller pappa på kort tid kan förbytas till ett oförsonligt hat? Svaret hur det går till ges i en ny internationell handbok redigerad av advokaten och psykologen Demosthenes Lorandos och barnpsykiatern William Bernet. Flera medverkande prominenta forskare redovisar den vetenskapliga grunden, empirisk forskning, diagnostisering, behandling och rättsfall. Det beläggs övertygande, både att barns oberättigade avvisande av en tidigare älskad förälder, det som numera kallas föräldraalienation, på engelska, Parental Alienation (PA), är en realitet och dessutom

en realitet som har historiska rötter, och att denna realitet har vunnit inträde som beviskraftig i domstolar. Bokens första sex kapitel handlar om forskning och kliniska avväganden, bokens andra del om juridik och lagar. I den första delen introducerar Bernet viktiga begrepp, något som fördjupas i ett av bokens fyra innehållsrika appendix. Därefter går Freeman igenom hur man kan undersöka och bedöma barns kontaktvägran. PA kan vara en orsak, men det kan också röra sig om att barnet har berättigad grund att avvisa kontakt med sin ena förälder, för att denna utsatt barnet för någon form av övergrepp. Den modell som

utvecklats för att särskilja ett barns berättigade avvisande, kallat estrangement, från ett barns oberättigade avvisande (PA), kallas Fem-Faktormodellen. Den presenteras i detta andra kapitel, och fördjupas av Amy Baker, som med sina medarbetare är den som utvecklat denna modell, i kapitel 5. Sammanfattningsvis handlar det om att efter noggrann utredning kunna besvara fem grundläggande frågor med ja, för att kunna konkludera att det handlar om ett oberättigat avståndstagande (PA):

Avvisar barnet den ena föräldern kategoriskt?

Har barnet tidigare haft en varm, kärleksfull relation med den förälder barnet avvisar?

Är det säkerställt med tillförlitliga uppgifter att den avvisade föräldern inte på något allvarligt sätt utsatt barnet för övergrepp, eller på annat sätt allvarligt skadat barnet?

Har den icke avvisade föräldern, den av barnet i denna situation favoriserade föräldern, använt sig av flera av de olika strategier för att främmande- och fientliggöra den andra föräldern, som identifierats av forskare, däribland att begränsa tiden för barnet tillsammans med den andra föräldern och att tala illa om denna (alienationsstrategier)?

Manifesterar barnet i sitt beteende avståndstagande och fientlighet gentemot sin andra förälder (s.k. alienationsbeteenden)?

I den andra delen redovisar Lorandos sin undersökning med strikta kriterier av utslag från högre domstolar i USA under 34 år. De första domarna är från 1985, det år denna företeelse först fick ett gemensamt namn, och därefter domslut fram till 2019. Under denna period ger undersökningen underlag för följande slutsatser:

Antalet PA-fall i USA har stadigt ökat under denna period.
Ca 75 % de identifierade alienatorerna var kvinnor och 25 % var män.

En ingripande förändring vad gäller barnets boende och vårdnad gjordes i 61% av fallen.

Detta är en lärobok viktig för både advokater, domare, åklagare, och alla som arbetar med barn med föräldrar som separerar. Förutom att vända sig till domstol i tvister om vårdnad, boende och umgänge, berättar Lorandos om föräldrar som begärt och vunnit framgång i skadeståndsmål, då de hävdar att barnens rätt till kontakt med båda sina föräldrar blivit kränkt.

Lena Hellblom Sjögren

PARENTAL ALIENATION: SCIENCE AND LAW

Demosthenes Lorandos, William Bernet
Charles C Thomas, Publisher, 2020

Kritiskt och okritiskt om komplementär medicin

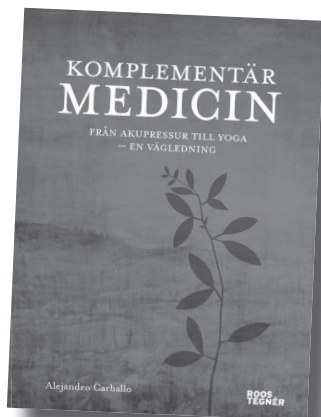
En bok om komplementärmedicin skriven av en läkare inger vissa förhoppningar. Den svensk-kubanske läkaren Alejandro Carballo är specialist i klinisk farmakologi och allmänmedicin. Han är verksam i Sverige sedan 1994 och driver vårdcentralen Nässjö Läkarhus och företaget Spiragreen. Han har forskat kring användning av växtbaserade och komplementärmedicinska metoder och enligt författarpresentationen i hans bok har han varit konsult åt Läkemedelsverket om registrering av växtbaserade läkemedel (det är dock *traditionellt* växtbaserade läkemedel som bedöms för registrering vilket inte kräver dokumentation av effekt). Carballo har även representerat Sverige i den europeiska läkarföreningen för homeopatisk medicin.

Boken om komplementärmedicin gavs ut på svenska hösten 2018 på förlaget Roos Tegnér som beskriver sig som ett renodlat förlag för facklitteratur sedan det grun-

dades 2006. Boken av Carballo verkar ha varit deras första inom området medicin. Våren 2020 kom boken i engelsk översättning med titeln "In the frontier: what consumers should know about alternative medicine" på förlaget Dorrance Publishing Company som är ett förlag för egenpublicering. Boken marknadsförs bland annat av Walmart i USA och FNAC i Frankrike. Författaren har även skrivit en bok på svenska om akupressur i egenvård med titeln *Feelless* utgiven som e-bok 2018.

Genom att konsekvent använda uttrycket komplementärmedicin i stället för alternativmedicin, som Carballo anser är felaktigt, signaleras att de beskrivna behandlingsmetoderna inte ska ersätta evidensbaserad vård utan användas som tillägg. Målsättningen med boken sägs vara att "öppna dörren för en bättre integration av komplementärmedicinska metoder i den vanliga sjukvården".

Boken inleds med en beskrivning av placeboeffekten vilket är lovvärt eftersom denna alltför sällan beaktas i böcker om alternativ- och komplementärmedicin. Boken delar in komplementärmedicinen i fem breda områden och beskriver sammanlagt ett 25-tal olika behandlingsmetoder. Det är emellertid märkligt att klassificera homeopati och antroposofi som växtbaserade terapier med tanke på att båda använder så utspädda preparat att ursprunget knappast spelar någon roll. Båda använder dessutom tungmetaller (dessbättre kraftigt utspädda), särskilt antroposofin.

Intressant är att författaren för de flesta av behandlingsmetoderna konstaterar att det saknas tydliga belägg för effekt, att forskningen är bristfällig och otillräcklig, att patienten först bör rådgöra med primärvården och att metoden inte kan rekommenderas. Gott så.

Det är särskilt intressant att Carballo numera ifrågasätter även homeopati och avråder från användning. När vi var i kontakt under senare delen av 90-talet fick jag intrycket att han förespråkade även denna metod.

Metoder som fortfarande har författarens starka gillande är akupunktur och akupressur. På fyra glest skrivna sidor om akupunktur och 1,5 sida om akupressur räknas ett stort antal sjukdomstillstånd upp där metodernas effekt påstås ha bevisats av forskning. Bland dessa ingår huvudvärk, mensvärk, hösnuva, astma, bältros, autism, ADHD, depression och schizofreni. Den kortfattade beskrivningen hänvisar dock inte till några specifika referenser. Därför är det ytterst egendomligt att dessa båda korta avsnitt motsvaras av nästan 17 tättskrivna sidor med inte mindre än 350 referenser till publicerade studier av akupunktur och akupressur.

Totalt omfattar bokens text knappt 150 ganska glesa sidor trots att sakregistret räknar upp nästan 150 sjukdomar och åkommor. Referenslistan är totalt på hela 65 sidor vilket motsvarar cirka 1300 referenser. Jag har aldrig någonsin sett så märkliga proportioner mellan text och referenser, i synnerhet inte i en populärvetenskaplig bok. Jag undrar om författaren verkligen har läst alla dessa studier, särskilt med tanke på att referenslistan även innehåller artiklar som ifrågasätter akupunktur, inte minst ett tiotal från Edzard Ernst som påvisar det svaga vetenskapliga underlaget. Flera litteraturgenomgångar gjorda av Cochrane-nätverkets expertpaneler finns också med i litteraturförteckningen och flera av dessa är kritiska till både akupunktureffekter och de studier som gjorts. Men om detta skriver inte Carballo något alls.

De senaste drygt tio årens studier av akupunktur med dubbelblinda placebonålar och andra förbättrade metoder (se artikel i Folkvett 2/2020) gör att det måste ifrågasättas om akupunktur har någon effekt utöver placebo. Dessa studier nämns inte heller.

Eftersom läkemedelsföretag inte prioriterar forskning på komplementära metoder önskar Carballo att våra medicinska universitet ska ta ansvar för detta. Med tanke på den omfattande forskning som redan gjorts utan att hitta något av tydligt värde, och eftersom flera av metoderna saknar rimliga grundhypoteser, är min uppfattning att detta vore ett enormt slöseri med tid och resurser.

Författarens önskemål om bättre integrering av komplementärmedicin i den vanliga sjukvården borde egentligen landa i en avrådan från integrering. Varför ska evidensbaserad vård integrera sådan som inte fungerar bättre än placebo? Det skulle riskera att vilseleda patienterna om vilka behandlingar som är meningsfulla eller inte. Bokens målsättning om bättre integration motsägs i alla de fall där författaren avråder från användning.

Sammanfattningsvis kan jag inte rekommendera boken. Beskrivningarna av metoderna är alltför ytliga och texten om akupunktur är helt okritisk. En mer konsekvent analys av de olika komplementärmedicinska metoderna finner man i Wikipedia och the Skeptic's Dictionary.

Dan Larhammar

KOMPLEMENTÄR MEDICIN FRÅN AKUPRESSUR TILL YOGA – EN VÄGLEDNING

Alejandro Carballo
Roos Tegnér, 2018

*Angående artikeln
“Nobelprissjukan” i
Folkvett nr 2–2020*

HEJ,

läste som vanligt det senaste numret av folkvett med stor behållning, men jag har en synpunkt angående artikeln om Nobelprissjukan. Där citeras en äldre astronom som säger (ungefär) att forskare tenderar att bli sämre med åren.

Det här hör man ofta, men det finns tvivlare. Albert-Laszlo Barabasi, professor i Network Science vid Northeastern University, undersöker saken i sin bok ”The Formula” och kommer fram till motsatsen: chansen att en enskild artikel ska bli en hit och till exempel belönas med

Nobelpris är oberoende av forskarens ålder. Däremot tenderar produktiviteten att avta med tiden.

Ett bättre råd än det som Martin Rees ger för äldre forskare och många andra yrkesaktiva, kanske vore att rensa bland sina bisysslor och istället kavla upp ärmarna och jobba på?

Vänliga hälsningar,

Martin Lindén, Tullinge

Referenser

Albert-László Barabási, *The Formula: The Universal Laws of Success*, 2018, kap 10.

Sinatra R, Wang D, Deville P, Song C, Barabási AL. Quantifying the evolution of individual scientific impact. *Science*. 2016;354(6312):aaf5239. doi:10.1126/science.aaf5239

NOTISER

Nystart för tidskriften "the Skeptic"

Den brittiska tidskriften "the Skeptic" (inte att förväxla med de två tidskrifterna från USA respektive Australien med snarlikt namn) har de senaste åren fört en alltmer tynande tillvaro. Det är dessvärre inte ovanligt med ambitiösa initiativ som helt ska drivas på frivillig basis och utan vinstsyfte.

Glädjande nog har nu medelats att utgivningsansvaret tagits över av the Merseyside Skeptics Society (MSS). MSS

är baserat i Liverpool men har redan nationell eller rentav internationell verksamhet. Organisationen är mest känd för att driva tre väldigt framgångsrika skeptiska podcasts: "Skeptics with a K", "Be Reasonable" och "InKredulous" (sic). Dessa följs troget av lyssnare från hela världen. Vidare är MSS tillsammans med Greater Manchester Skeptics arrangörer av den återkommande internationella skeptikerkonferensen QED (Question Explore Discover).

Tidskriften "the Skeptic" lanserades 1987 under namnet "the British and Irish Skeptic" och har alltså 33 år på nacken. Genom åren har man genomgått flera förändringar. Bland annat började man 2012 att dela ut det skeptiska priset "the Ockham Awards" i flera kategorier.

Under ledning av MSS går nu tidskriften in i en ny era och kommer framöver att leva vidare som en nyhetsplattform på nätet. Man har antagit ett nytt motto, "reason with compassion" ("förnuft med medkänsla") och tagit fram en förnyad, attraktivare och mer lättanvänd websida.

NOTISER

Ny ansvarig utgivare är Michael Marshall (också känd från Simon Singhs organisation "the Good Thinking Society") och som biträdande redaktör har man cancerforskaren och skeptikern Dr Alice Howarth.

Den nya websidan kom på plats 3 september och vi önskar dem all lycka till med nystarten!

PB

Länk: <https://www.skeptic.org.uk/>

Fortsatt global skeptisk online-verksamhet

I förra numret av Folkvett fanns en notis med rubriken "Gå på puben hemifrån" och som berättade om det brittiska initiativet "Skeptics in the Pub - Online" och hur man på grund av pandemin hittat nya sätt att umgås via nätet.

Fler initiativ av liknande karaktär har dykt upp sedan dess och kan rekommenderas i dessa tider när man måste begränsa sitt fysiska umgänge. Den nya tekniken ger dess-

utom möjlighet att följa evenemang som tidigare krävde tidkrävande och kostsamma resor. De flesta online-evenemang finns även tillgängliga som inspelningar efteråt, vilket innebär att man kan se dem i efterhand.

Flera konferenser och evenemang har ställts in men ersatts av online-möten, till exempel NECSS (New England Conference of Skepticism and Science) och DragonCon, Atlanta, båda från USA.

Nedan följer ett urval och länkar till evenemang som antingen är regelbundet återkommande eller kommer att ske efter detta nummer har kommit ut (ev. klockslag angivna i svensk tid):

Skeptics in the Pub - Online: Storbritannien, engelska, torsda-

NOTISER

gar kl. 20:00 (beskrevs i Folkvett nr 2, 2020): <https://www.twitch.tv/sitp>

SGU (The Skeptics Guide to the Universe) Community: USA, engelska, fredagar kl. 23:00: <https://www.youtube.com/c/The-SkepticsGuide/>

Virtueller Skeptiker-Stammtisch: Tyskland, tyska, vanligen måndagar kl. 20:00: <https://www.facebook.com/sitpkoeln/>

In conversation with Susan Gerbic, och Trivia by Susan: USA, engelska, varierande tider: <https://www.facebook.com/Gerbic/>

Skepticon Australia 2020: Australien, engelska, 23–25 oktober: <https://www.skepticon.org.au/>

Tider och format förändras ibland, så kontrollera alltid med länkarna ovan för senaste information.

PB

Skeptiska konferenser skjuts upp

Det är naturligtvis ingen överraskning att pandemin dessvärre innebär ändrade planer för allt som involverar

fysiska sammankomster. Två stora skeptiska evenemang i Europa har påverkats.

Det första är QED (Question Explore Discover) i Manchester som skulle ägt rum i oktober. Konferensen, som arrangeras i samarbete mellan skeptikergrupper från Liverpool och Manchester, har de senaste åren lockat omkring 700 personer från hela världen. QED skulle ha ägt rum i oktober i år men har av omständigheterna tvingats ställas in och kommer, om allt går som planerat, att återkomma ett år senare, oktober 2021.

Den andra konferensen som flyttats är ESC (the European Skeptics Congress) som normalt arrangeras vartannat år någonstans i Europa. De senaste fyra arrangemangen har varit i

NOTISER

Skeptisk måndag VoF

Stockholm 2013, London 2015, följt av Wrocław i Polen 2017 och Gent i Nederländerna 2019. Planen var att 2021 års kongress skulle hållits nu till våren men den har nu skjutits upp ett år till 2022. Från pålitliga källor vet vi att förberedelser pågår, men plats och exakt datum har ännu ej annonserats.

PB

Skeptisk måndag!

Sedan i maj publicerar VoF varje vecka ett kort blogginlägg på hemsidan under temat "Skeptisk måndag", med devisen "Varje måndag publicerar vi ett blogginlägg om ett ämne som berör våra intresseområden, dvs vetenskap,

pseudovetenskap, myter eller konspirationsteorier."

Ämnen som har behandlas hittills inkluderar den påstått skadliga strålningen från 5G-nätverk, den stora svenska homeopatiskandalen på femtiotalet, vaccinnmotstånd, antroposofi, chakran och mycket annat, det vill säga klassiska ämnen för anhängare av vetenskaplig skepticism. Länkar till inläggen läggs också ut på föreningens Facebook-sida där vi kan se att vi varje vecka når ut till mellan 2000–3000 personer. Inläggen länkas även till på Twitter från Vetenskap och Folkbildnings konto @SwedishSkeptics.

Initiativet känns väldigt framgångsrikt och kommer att fortsätta tills vidare!

PB

Länk: <https://www.vof.se/>

MEDVERKANDE I DETTA NUMMER

I varje nummer av Folkvett deltar en rad olika skribenter med bidrag. Här följer en kort presentation av skribenterna i Folkvett 3/2020:

Pontus Böckman är civilekonom och ordförande i VoF:s riksstyrelse. Han är också co-host i den engelskspråkiga podcasten theESP, the European Skeptic Podcast, och ledamot i styrelsen för ECSO, the European Council of Skeptical Organisations.

Dan Larhammar är professor i molekylär cellbiologi vid Uppsala universitet och var ordförande i VoF 1998–2004 samt styrelseledamot under 21 år. Dan har hållit över 150 populärvetenskapliga föredrag, många av dessa om pseudovetenskap. Sedan 2018 är han preses i Kungliga Vetenskapsakademien.

Lena Hellblom Sjögren är fil.dr, leg. psykolog, sakkunnig utredare, forskare, författare och föreläsare med Testimonia, sitt enkvinnoföretag sedan 30 år, som bas.

Mats Reimer är barnläkare från Göteborg och flitig krönikör i Dagens Samhälle.

Dan Katz är legitimerad psykolog och psykoterapeut. Dan är ledamot i VoF:s riksstyrelse sedan 2015.

Sven Ove Hansson är författare och professor i filosofi vid KTH. Han är redaktör för den filosofiska tidskriften Theoria och ansvarig utgivare för Folkvett. Han var VoF:s

första ordförande (1982–1987) och var medlem i riksstyrelsen 1982–2013.

Xzenu Cronström Beskow är legitimerad gymnasielärare/komvuxlärare i sociologi, psykologi, filosofi och religion. Han har masterexamen i mänskliga rättigheter och kandidatexamen i sexologi. Xzenu driver wikin categorism.com och var 2016–2017 ledamot i VoF:s riksstyrelse.

INNEHÅLL

- 4 Ledare: *Rasism och pseudovetenskap*
- 7 Sven Ove Hansson: *Det finns inga raser - ändå finns rasism*
- 18 Xzenu Cronström Beskow: *Rasismens idéhistoria från antisemitism till slaveri*
- 38 Mats Reimer: *Sagan om det magiska plåstret mot öronsus*
- 50 Xzenu Cronström Beskow: *BITE-modellen för att analysera sekterism som otillbörlig påverkan*
- 70 Pomtus Böckman: *Vaccinationsframgång mot polio - men det finns mer att göra*
- 74 Dan Katz: *Freuds sista suck*
- 80 Lena Hellblom Sjögren: *Fjärde internationella handboken om barns oörtlättigade avvisande av en förälder*
- 84 Dan Larhammar: *Kritiskt och okritiskt om komplementär medicin*
- 89 Martin Lindén: *Läsarkommentar*
- 92 Notiser